

Bureau Advies Research Training
voor non-profit en overheid

TOM kijkt nog één keer naar zijn talenten
*Eindrapport over de vierde en laatste peiling
van het talentenvolgonderzoek 2013-2017
in opdracht van het Fonds voor Cultuurparticipatie*

COLOFON

Titel: TOM kijkt nog één keer naar zijn talenten

Ondertitel: Eindrapport over de vierde en laatste peiling van het talentenvolgonderzoek 2013-2017 in opdracht van het Fonds voor Cultuurparticipatie

Opdrachtgever: Fonds voor Cultuurparticipatie (FCP)

Datum: Maart 2017

Auteurs: Koen van Eijck, Margreet Windhorst, Peter van der Zant

Telefoon: 06-12035548 (Peter van der Zant)

Mailadres: info@bureau-art.nl, vaneijck@eshcc.eur.nl

Adres: EUR, Erasmus School of History, Culture and Communication, Postbus 1738,
3000 DR Rotterdam

Bureau ART, Peperstraat 46, 2801 RE Gouda

Samenvatting

Bureau ART en de Erasmus School of History, Culture and Communication van de Erasmus Universiteit Rotterdam (EUR) volgden in opdracht van het Fonds voor Cultuurparticipatie van 2013 tot en met 2016 de ontwikkeling van jonge talenten die deelnemen aan de 13 projecten die door het Fonds werden gesubsidieerd in het kader van de meerjarige regeling Talentontwikkeling en Manifestaties (TOM): Kunstbende, Grote Prijs van Nederland, Popsport, JeugdOrkest Nederland, het Nationaal Jeugd Orkest, het Ricciotti Ensemble, Vocaal Talent Nederland, Prinses Christina Concours, DOX, Don't Hit Mama, Epitome Entertainment, Spin Off en Solid Ground Movement . De 13 projecten werden voor het onderzoek aangevuld met vier projecten op het gebied van theater, omdat deze discipline in de subsidietoekenningen ondervertegenwoordigd bleek: Jeugdtheaterschool Meeuw, NiznO, Jeugdtheaterhuis Zuid-Holland en De Noorderlingen. In totaal namen op deze wijze ca. 1.000 jonge talenten aan het onderzoek deel.

Elk jaar bevroegen we deze jonge talenten door middel van een digitale enquête. In totaal vonden er in de periode 2013 – 2016 vier van dergelijke peilingen plaats. Daarnaast voerden we een kwalitatief onderzoek uit. In dat kader bevroegen we in 2014, 2015 en 2016 één talent in een diepte-interview. Dezelfde mensen werden in de jaren daarna nogmaals telefonisch geïnterviewd. Het kwalitatieve onderzoek sloten we in 2017 af met een laatste telefonische gespreksronde met alle eerder geïnterviewde talenten en een ronde van face-to-face diepte-interviews met leidinggevendenden van de deelnemende projecten.

Dit is het rapport over de vierde en laatste peiling. In de vierde peiling zijn we met name dieper ingegaan op de aansluiting van de talentontwikkelingsactiviteiten in de vrije tijd op het kunstvakonderwijs en de aansluiting van de diverse vrijetijdsactiviteiten op elkaar. Ook vroegen we de deelnemers om beslissende momenten in hun ontwikkeling de afgelopen jaren te beschrijven. Hieronder staan de belangrijkste bevindingen.

Veranderingen in de onderwijssituatie en de beroepspraktijk

Van de groep van 429 respondenten die aan de vierde peiling deelnamen zit 81% nog op school of studeert fulltime; 19% studeert niet meer full time. Veel havo- en vwo-scholieren zijn inmiddels doorgestroomd naar het hoger beroepsonderwijs of de universiteit; 59% van degenen die full time onderwijs volgen, studeert nu aan het hbo of universiteit.

Bij de derde peiling concludeerden we dat de onderzochte talenten in 2015 minder geneigd waren te kiezen voor kunstvakonderwijs. De verschillen tussen 2015 en 2016 geven een indicatie dat de culturele sector weer meer perspectief biedt. Het percentage havo/vwo-scholieren dat het profiel Cultuur en Maatschappij heeft gekozen, steeg van 37% naar 39%. Het percentage universitaire studenten dat een opleiding in kunst en cultuur volgt, ging van 13% naar 22%. 47% van de deelnemers die een vervolgopleiding willen gaan doen, kiest nu voor een opleiding op kunstzinnig gebied, tegen 44% in 2015. Het percentage werkenden dat in de kunst- en cultuursector werkzaam is, steeg van 46% naar 53%.

De overgang naar het kunstvakonderwijs

Bij de start van het onderzoek bleek het vergroten van de kansen om toegelaten te worden tot een kunstzinnige vakopleiding op mbo- of hbo-niveau een belangrijk motief voor veel jonge talenten om deel te nemen aan kunstzinnige activiteiten in de vrije tijd. Nu, aan het eind van het vierjarige onderzoek, vindt 81% van de respondenten die een kunstzinnige vakopleiding op het *mbo* volgen, dat de activiteiten die zij naast hun schoolopleiding hebben gedaan om de eigen talenten te ontwikkelen inderdaad een goede voorbereiding waren op de opleiding die ze nu volgen; 62% vindt dat de school voldoende waardering heeft voor de ervaringen die zij in de vrije tijd hebben opgedaan.

Van de jonge talenten die nu *hbo*-kunstvakonderwijs volgen, vindt 83% dat de activiteiten die zij naast hun schoolopleiding hebben gedaan om de eigen talenten te ontwikkelen een goede voorbereiding waren op de opleiding die ze nu volgen. Er blijken echter aanzienlijke verschillen tussen de diverse *hbo*-kunstvakopleidingen. Van de conservatoriumstudenten vindt 91% dat de activiteiten in de vrije tijd inderdaad een goede voorbereiding op de opleiding waren; bij de toneelacademie bedraagt dat 86%, maar bij de academie voor beeldende kunst slechts 50%. Iets meer dan de helft (54%) vindt dat de *hbo*-instelling voldoende waardering heeft voor de ervaringen die zij in de vrije tijd hebben opgedaan. Ook hier blijken er verschillen tussen de diverse *hbo*-kunstvakopleidingen. Van de conservatoriumstudenten vindt 57% dat de instelling voldoende waardering heeft voor de ervaringen opgedaan in de vrije tijd; bij de toneelacademie bedraagt dat eveneens 57% en bij de academie voor beeldende kunst 36%.

De ketens van talentontwikkeling in de vrije tijd

De rapporten van de eerdere peilingen leidden tot de conclusie dat een samenhangende ketenbenadering vaak ontbreekt op het gebied van kunstzinnige talentontwikkeling. In de klassieke muziek is de ketenbenadering het verst ontwikkeld. De lokale infrastructuur van muziekscholen, kunstcentra en jeugdtheaterscholen vormt als beginschakel een belangrijk onderdeel van de keten.

In de vierde peiling gaven met name de interviews met de talentontwikkelaars interessante inkijkjes in de ontwikkeling van de ketenbenadering. Afgaande op de gesprekken, begint er in de ketens van talentontwikkeling in de vrije tijd meer bewustzijn te ontstaan van het belang van een ketenbenadering. Her en der begint een meer samenhangende benadering ook daadwerkelijk te ontstaan. Deze ontwikkeling wordt mede ingegeven door de observatie dat de jonge talenten van nu minder makkelijk zijn vast te leggen op langdurige lineaire ontwikkeltrajecten. Ze 'hoppen' meer en geven liever zelf vorm aan hun ontwikkelpad. Dat vergt van de talentontwikkelaars meer maatwerk, meer samenwerking en een meer multidisciplinaire benadering.

Zorgen zijn er over de beginschakels van de ketens. De bezuinigingen hebben het fijnmazige netwerk van muziekscholen, kunstcentra en jeugdtheaterscholen verzwakt. Het is voor de talentontwikkelaars te vroeg om al daadwerkelijk te kunnen constateren dat dit negatieve gevolgen heeft voor kwaliteit en kwantiteit van hun instroom, maar bij sommigen, met name in de klassieke muziek, bestaat de vrees en de verwachting dat die gevolgen niet uit zullen blijven.

Tijdsbesteding aan talentontwikkeling

De afgelopen jaren zien we een toename van zowel de groep die hooguit slechts 5 uur per week besteedt aan hun talentontwikkeling in de kunsten als de groep die meer dan 30 uur per week daaraan besteedt. Ruim een kwart van de deelnemers besteedt nu (nog) hooguit 5 uur per week aan hun talentontwikkeling in de kunsten, terwijl bijna een kwart daar (nu) meer dan 30 uur per week aan besteedt. Betaald werk in loondienst en een niet-kunstzinnige opleiding gaan volgen, leiden veelal tot een afname van de tijdsbesteding aan talentontwikkeling, terwijl vooral het starten met een kunstzinnige hbo-opleiding het aantal uren flink doet stijgen. Er ontstaat daardoor een zekere tweedeling in de respondentengroep tussen degenen voor wie de talentontwikkeling hoofdzaak is en degenen voor wie dit bijzaak begint te worden.

Receptieve cultuurparticipatie

De jonge talenten zijn de afgelopen jaren in het algemeen niet veel meer naar voorstellingen, concerten, tentoonstellingen e.d. gegaan. Wel zien we dat de jonge talenten in de meeste disciplines (m.u.v. klassieke muziek) in vergelijking met vier jaar geleden frequenter voorstellingen e.d. bezoeken in de discipline die *zij zelf* beoefenen. Ook bij jonge talenten in de beeldende kunst is er de afgelopen jaren een toename van frequent bezoek aan musea en kunstgaleries.

Uit de vierde peiling blijkt ook dat jonge talenten die meer tijd besteden aan de ontwikkeling van hun talenten in een bepaalde discipline ook vaker naar voorstellingen e.d. in deze discipline gaan. Zo gaan jonge talenten in de klassieke muziek die meer dan 26 uur per week aan hun eigen talentontwikkeling besteden vaker naar concerten klassieke muziek/ opera/ operette dan jonge talenten in de klassieke muziek die minder uren aan hun talentontwikkeling besteden. Hetzelfde beeld zien we terug bij de deelnemers die hun talenten op het gebied van toneel/ theater ontwikkelen; jonge talenten op het gebied van toneel/ theater die 26 uur of meer per week besteden aan hun talentontwikkeling gaan gemiddeld vaker naar toneel/ theatervoorstellingen.

Beslissende momenten

Bijna de helft van de deelnemers kende de afgelopen jaren momenten dat zij niet meer wisten hoe zij verder konden komen met hun talentontwikkeling. Het meest genoemde moment is het afgewezen worden voor een kunstvakopleiding (toneelacademie, conservatorium). Ook het afronden van de middelbare school en de start van een (niet-kunstzinnige) hbo- of universitaire opleiding (met alle tijdsbeslag van dien) is vaak zo'n moment. Enkelen wijzen op het moment dat zij beseften geen vooruitgang te boeken, stil te staan of zichzelf te herhalen. Daarnaast worden enkele malen privé gebeurtenissen genoemd.

Gevraagd wie of wat hun heeft geholpen om toch door te zetten met de ontwikkeling van hun talenten, worden genoemd (in volgorde van het aantal malen dat zij worden genoemd):

1. Vriend(en)/ vriendin
2. Vader/ moeder/ ouders
3. Docenten vakopleiding/ coach/ zangpedagoge e.d.
4. Succesvolle mensen (op sociale media)/ het werk van anderen e.d.
5. De theatergroep/ de band/ de danscrew e.d.

Terugblik op de afgelopen vier jaren

Tot slot werd aan de jonge talenten gevraagd terug te kijken op de ontwikkeling van hun talenten de afgelopen jaren en aan te geven wat voor hen de belangrijkste activiteiten en/ of meest doorslaggevende momenten waren. Er worden met name vijf belangrijke activiteiten/ momenten genoemd. In volgorde van het aantal malen dat zij worden genoemd:

1. De beslissing om lessen of een (vervolg)opleiding te gaan volgen
2. Het geven van uitvoeringen/ optredens
3. De beslissing om aan een van de 17 projecten te gaan deelnemen
4. Het winnen van prijzen
5. Het werk van anderen zien/ beluisteren.

Inhoudsopgave

	Blz.
Samenvatting	3
1. Inleiding	8
2. De opzet van de vierde peiling	11
3. Onderwijs en beroepspraktijk	13
4. De overgang naar het kunstvakonderwijs	16
5. De ketens van talentontwikkeling in de vrije tijd	23
6. Tijdsbesteding aan talentontwikkeling	29
7. Receptieve cultuurparticipatie	35
8. Terugblik op de afgelopen jaren	39
9. Doorslaggevende activiteiten en momenten	40

Bijlage: vragenlijst

1. Inleiding

Om de ontwikkeling van jong creatief talent te bevorderen, voerde het Fonds voor Cultuurparticipatie (FCP) in de periode 2013-2016 de meerjarige regeling Talentontwikkeling en Manifestaties (TOM) uit. Hiermee wilde het Fonds ondersteuning bieden aan presentatiemogelijkheden en wedstrijden, inclusief begeleidingstrajecten, ten behoeve van talentvolle amateurs in de leeftijd van 8 tot 24 jaar. Met de regeling gaf het Fonds invulling aan de opdracht van de staatssecretaris van OCW om een *programma voor talentontwikkeling* op te zetten dat ten doel heeft te stimuleren dat jonge talentvolle amateurs een adequate voorbereiding krijgen op een eventuele deelname aan het kunstvakonderwijs of op een professionele loopbaan in de kunsten.¹ In het kader van deze TOM-regeling ontvingen 13 projecten subsidie van het FCP. Bureau ART en de Erasmus School of History, Culture and Communication van de Erasmus Universiteit Rotterdam (EUR) kregen van het Fonds de opdracht om de jonge talenten die aan deze projecten deelnamen van 2013 tot en met 2016 te volgen in hun ontwikkeling. De 13 projecten werden voor het onderzoek aangevuld met vier projecten op het gebied van theater, omdat deze discipline in de subsidietoekenningen ondervertegenwoordigd bleek.²

De 17 projecten/ instellingen konden als volgt worden gekarakteriseerd:³

De Grote Prijs van Nederland: nationale competitie voor jong muzikalent met een eigen repertoire en live show. Inmiddels uitgebreid met een professionaliseringstraject waarbij deelnemers optreedmogelijkheden worden geboden en zij steun krijgen van professionals op het gebied van organisatie en promotie.

De Noorderlingen: een combinatie van een theatervooropleiding en een productiehuis voor professioneel jongerentheater. De Noorderlingen geeft lessen en trainingen aan jongeren in de leeftijd 13 t/m 18 jaar. Daarnaast maakt De Noorderlingen voorstellingen, geregisseerd door professionele regisseurs en gespeeld door jongeren.

Don't Hit Mama: combineert theater en urban dans in voorstellingen. Amateurs en semiprofessionals met uiteenlopende stijlen, visies en ambities worden daarbij getraind en gecoacht in diverse opleidingstrajecten.

DOX: biedt een alternatieve leerroute naar de professionele theaterpraktijk of het kunstvakonderwijs via parttime of fulltime opleidingstrajecten. Ook jonge trainers en docenten krijgen mogelijkheden tot bijscholing.

Epitome Entertainment: platform van de urban scene dat naast een podium ook competities, netwerkbijeenkomsten, masterclasses en uitwisselingsprojecten biedt.

---

¹ Offerteverzoek volgonderzoek 2013-2017

² De 17 projecten werden voor het onderzoek bij de volgende disciplines ingedeeld: Kunstbende (diverse disciplines), Grote Prijs van Nederland (popmuziek), Popsport (popmuziek), JeugdOrkest Nederland (klassieke muziek), het Nationaal Jeugd Orkest (klassieke muziek), het Ricciotti Ensemble (klassieke muziek), Vocaal Talent Nederland (zang), Prinses Christina Concours (klassieke muziek), DOX (theater, urban), Don't Hit Mama (urban), Epitome Entertainment (urban), Spin Off (urban) en Solid Ground Movement (urban).

³ De beschrijvingen van de TOM-projecten zijn ontleend aan de analyse die het LKCA in 2013 maakte van de plannen van deze projecten.

JeugdOrkest Nederland: landelijk symfonieorkest voor jonge musici die deelnemen aan drie projecten waarin zij via optredens kennismaken met de beroepspraktijk. Zij krijgen ook muziekleer en begeleiding bij podiumpresentatie, alsmede houding- en bewegingsleer.

Jeugdtheaterhuis Zuid-Holland: Jeugdtheaterschool in Zuid-Holland die kinderen en jongeren wil stimuleren om theater tot een zinvol deel van hun leven te maken. Het Jeugdtheaterhuis heeft vestigingen in vijf middelgrote gemeenten in de provincie Zuid-Holland. De vestiging Gorcum is in de loop van dit onderzoek gesloten onder druk van provinciale en gemeentelijke bezuinigingen.

Kunstbende: wedstrijd voor jong creatief talent waarbij winnaars in de meest uiteenlopende categorieën een vervolgtraject krijgen aangeboden met daarin een brede oriëntatie in het werkveld, stimuleringsprijzen, optredens en coaching.

Meeuw: Jeugdtheaterschool in Leeuwarden waar jonge theatertalenten uit heel Friesland scholing krijgen in het theatervak. Daarnaast worden producties gemaakt en jonge professionele makers uitgenodigd om voorstellingen te maken.

NiznO/ Garage TDI: Theaterwerkplaats in Assen voor jongeren uit Drenthe, Friesland, Groningen en Overijssel. Kern van de activiteiten is het ontwikkelen van talent bij de deelnemers. NiznO biedt de deelnemers de kans om het vak in de praktijk te leren en zich voor te bereiden op een studie aan één van de Nederlandse Theaterscholen.

Nationaal Jeugdorkest: stelt getalenteerde jonge musici in de gelegenheid zich onder leiding van coaches en dirigenten te bekwamen in orkest- en samenspel. Ze kunnen bovendien kennismaken met een breed repertoire en zich presenteren aan het publiek.

Popsport: Popsport ontwikkelde het PopSport Coachingsprogramma voor jongeren uit het voortgezet onderwijs op creatief, artistiek, zakelijk en sociaal gebied en het PopSport Network waarin (oud)deelnemers kennis en ervaring kunnen uitwisselen en zichzelf kunnen presenteren aan een groot publiek.

Prinses Christina Concours: begeleidt deelnemers verder op het gebied van zowel klassieke als jazzmuziek. De vervolgtrajecten voor de winnaars bestaan uit masterclasses, workshops en advies en ondersteuning.

Ricciotti Ensemble: symfonieorkest voor jonge conservatoriumstudenten dat jaarlijks drie tournees onderneemt naar gevangenissen, dorpspleinen, probleemwijken, asielzoekerscentra en busstations. Het ensemble ontwikkelt daarvoor nieuw gearrangeerd repertoire rondom een maatschappelijk thema.

Solid Ground Movement: hiphopschool die laat kennismaken met de principes van hiphop en de bijbehorende cultuurkennis en vervolgens aanzet tot het maken van eigen producties onder begeleiding van professionals (waarbij andere disciplines ook aan de orde komen).

Stichting Spin Off: jaarlijkse, landelijke urban dans wedstrijd die bestaat uit diverse voorrondes en een finale, vergezeld van workshops, lectures en educatieprojecten. Nu ook met een choreografiwedstrijd voor gevorderde dansers en groepen (inclusief coachingstraject).

Vocaal Talent Nederland: koepel van vier nationale koren, te weten het Nationaal Kinderkoor, het Nationaal Jongenskoor, het Nationaal Vrouwen Jeugdkoor en het Nationaal Gemengd Jeugdkoor. Voor jonge kinderen zijn er speciale opleidingsklassen.

In totaal namen op deze wijze ca. 1.000 jonge talenten aan het onderzoek deel.

Elk jaar werden de jonge talenten met behulp van een digitale enquête bevestigd over hun ontwikkeling. Daarnaast werd er ieder jaar per project met één talent een diepte-interview gehouden; dezelfde personen werden in de jaren daarna telefonische nogmaals kort bevestigd. In totaal werden er vier van dergelijke peilingen gehouden. De eerste peiling vond in de periode december 2013 tot en met februari 2014 plaats, de tweede in de periode december 2014 tot en met februari 2015, de derde van december 2015 tot en met februari 2016 en de laatste van december 2016 tot en met maart 2017.

Dit is de rapportage over de vierde peiling, die in december 2016 startte en in maart 2017 werd afgerond. Eerst gaan we kort in op de opzet van de vierde peiling (hoofdstuk 2). Daarna beschrijven we de veranderingen in de onderwijs- en werksituatie van de jonge talenten (hoofdstuk 3). In hoofdstuk 4 gaan we in op de overgang naar het mbo- en hbo-kunstvakonderwijs. In hoofdstuk 5 bestuderen we de ketens van talentontwikkeling in de vrije tijd. (Veranderingen in) de tijdsbesteding aan talentontwikkeling komen aan bod in hoofdstuk 6. In hoofdstuk 7 bekijken we de veranderingen in de receptieve cultuurparticipatie de afgelopen vier jaar. In hoofdstuk 8 bespreken we hoe de jonge talenten terugkijken op vier jaar talentontwikkeling en welke momenten beslissend voor hen waren. Hoofdstuk 9 laat zien welke activiteiten en momenten doorslaggevend zijn bij talentontwikkeling.

In kaders in de tekst staan typerende uitspraken van de geïnterviewden tijdens de laatste onderzoeksronde.

“Ik zit nu in het derde jaar van mijn opleiding elektrotechniek en hoop volgend jaar af te studeren. Ik speel nog steeds trompet.”

Deelnemer Prinses Christina Concours

2. De opzet van de vierde peiling

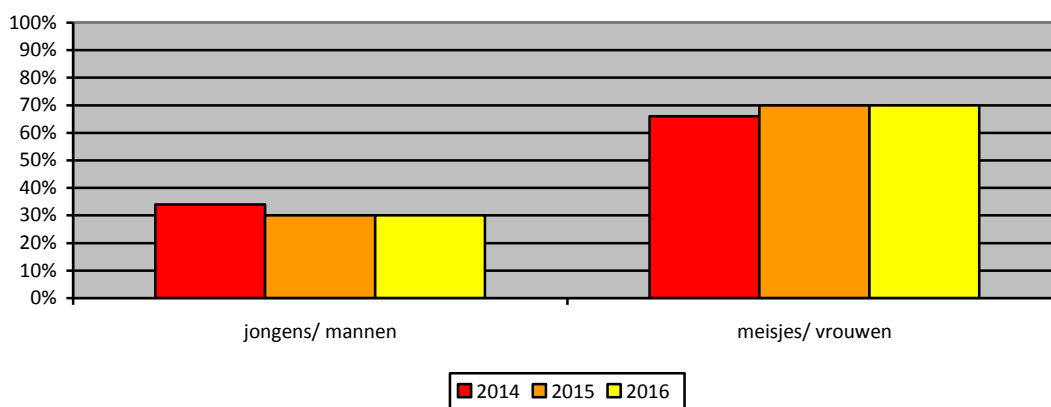
Het onderzoek bestond evenals bij de vorige drie peilingen uit twee onderdelen. De deelnemers aan het onderzoek vulden wederom een digitale vragenlijst in (zie bijlage 1). Daarnaast namen we weer interviews af bij de deelnemende projecten.

Respons digitale vragenlijst

In 2013 werden 1099 jonge talenten van de 17 projecten (zie vorige hoofdstuk) gevraagd om deel te nemen aan het onderzoek. Uiteindelijk vulden 633 jonge talenten de vragenlijst in van de eerste peiling in 2013 (respons 58%). Van deze groep konden 542 personen worden benaderd voor de tweede peiling in 2014 (een flink aantal mailadressen bleek inmiddels verouderd), hetgeen leidde tot een groep van 333 respondenten (61% respons) die zowel aan de eerste als de tweede peiling deelnamen. Daarnaast werden voor de tweede peiling 786 nieuwe deelnemers gerekruteerd, waarvan er 432 de vragenlijst invulden (respons 55%). Voor de derde en vierde meetronde werden geen nieuwe respondenten gezocht, maar werden uitsluitend degenen benaderd die in 2014 voor de eerste of tweede keer deelnamen. Daarbij moet worden opgemerkt dat deelnemers aan Epitome niet opnieuw benaderd konden worden omdat zij de vragenlijsten schriftelijk hadden ingevuld. Dit bracht de pool van rekruteerbare deelnemers uit de tweede ronde terug tot $(432-55=)$ 377. Samen met de 333 deelnemers aan beide peilingen leverde dit een nieuw steekproefkader op van 710 talenten die in 2014 hadden deelgenomen. Uit deze groep van 710 namen er 487 deel aan de derde meting (respons 69%). Voor de vierde peiling werden wederom de 710 jonge talenten benaderd. Tien mailadressen bleken inmiddels verouderd. Van de resterende groep van 700 namen er 429 deel aan de vierde en laatste peiling (respons 61%). Deze 429 respondenten namen alle deel aan de eerste peiling (210 van de 429) of stroomden bij peiling 2 in het onderzoek in (219 van de 429).

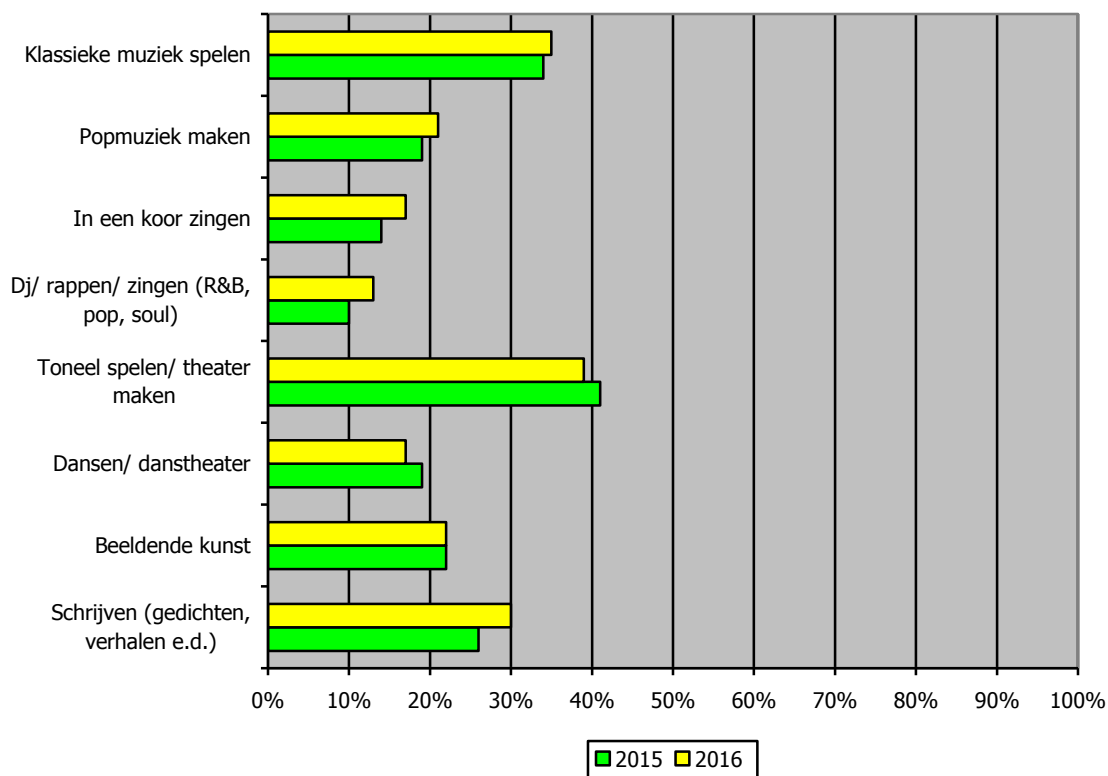
Bij de eerste peiling was 34% van de onderzoeksdeelnemers van het mannelijk geslacht en 66% van het vrouwelijk geslacht. Bij de vierde peiling was deze verdeling net als bij de derde peiling: 30% man en 70% vrouw.

Grafiek 2.1: Verdeling jongens – meisjes, peilingen vergeleken

We vroegen de deelnemers aan de vierde peiling op welke terreinen zij zich het afgelopen jaar hadden ontwikkeld. 6% van de deelnemers bleek gestopt met talentontwikkeling in de kunsten. De overige deelnemers bleken ook het afgelopen jaar doorgedaan te zijn met het ontwikkelen van hun talenten in allerlei kunstdisciplines, met name toneel spelen en klassieke muziek, maar ook schrijven van verhalen, gedichten e.d., beeldende kunst en dansen (grafiek 2.2). De verdeling over de diverse disciplines was ongeveer gelijk aan die van de derde peiling.

Grafiek 2.2: Op welke terreinen heb jij het afgelopen jaar vooral je talenten ontwikkeld? 2015 en 2016

Respons interviews

Voor het kwalitatieve onderzoek werd drie jaar achtereen per project één deelnemer benaderd voor een face-to-face interview. Alleen theatergroep NiznO wilde o.a. vanwege de overgang naar Garage TDI geen interviewkandidaten leveren. Daarvoor in de plaats werd een extra kandidaat van een van de andere projecten geïnterviewd, zodat we toch jaarlijks uitgebreid spraken met 17 talenten.

Over de vier onderzoeksjaren hebben we het uitgebreide ontwikkelingsverhaal opgetekend van in totaal 51 verschillende personen: 27 vrouwelijke deelnemers en 24 mannelijke.

Met alle geïnterviewden hielden we in de jaren daarna telkens een telefonisch vervolginterview. Drie personen wilden niet deelnemen aan de laatste telefonische interviewronde. In totaal werden voor de vierde peiling 48 telefonische interviews afgenomen, met 24 vrouwen en 24 mannen.

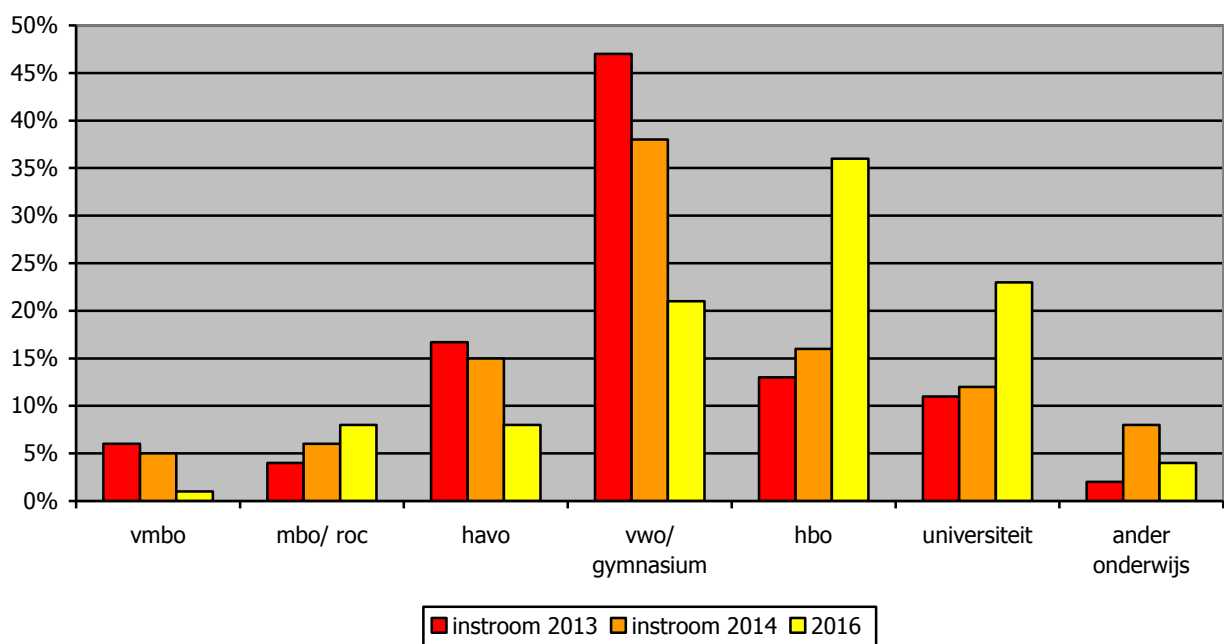
Begin 2017 namen we als afsluiting uitgebreide face-to-face interviews af met de directeurs of artistiek leiders van alle deelnemende projecten met uitzondering van NiznO, Epitome Entertainment en Popsport. NiznO is niet benaderd omdat ze buiten het kwalitatief onderzoek waren gebleven. Epitome reageerde niet op onze herhaalde uitnodigingen en PopSport gaf aan geen tijd te hebben voor een afsluitend interview.

3. Veranderingen in onderwijssituatie en beroepspraktijk

Van de groep van 429 respondenten die aan de vierde peiling deelnamen zit 81% nog op school of studeert fulltime; 19% studeert niet meer full-time.

Veel havo- en vwo-scholieren zijn inmiddels doorgestroomd naar het hoger beroepsonderwijs of de universiteit. Ruim de helft (59%) van degenen die fulltime onderwijs volgen, neemt nu deel aan het hoger beroepsonderwijs of studeert aan de universiteit. Nog slechts 1% van de deelnemers volgt het vmbo (grafiek 3.1).

Grafiek 3.1: Wat voor onderwijs volg je? 2013 en 2014 vergeleken met 2016, deelnemers peiling 4

“Jazeker, ik verdien mijn geld met muziek. Ik kan er van leven. Ik ben aan het optreden, lesgeven en liedjes aan het schrijven voor mezelf en anderen. Ook schrijf ik muziek voor films. Ik geef les in piano en zang, twee dagen per week.”

Deelnemer Grote Prijs van Nederland

In tabel 3.2 staan de veranderingen in een aantal aspecten van de opleidings- en beroepssituatie sinds 2013.

Tabel 3.2: Verandering in opleidings- en beroepssituatie sinds 2013, deelnemers peiling 4

	2013	2014 nieuw ⁴	2014 oud	2015	2016
% studerend / schoolgaand	89%	90%	89%	86%	81%
% werk in loondienst / dienstverband	3%	2%	2%	3%	4%
% zelfstandige / freelancers / zzp'er	5%	2%	6%	2%	6%
% combinatie loondienst en freelance	1%	2%	1%	2%	5%
% werkzoekend	0%	0%	0%	1%	1%
% combinatie werkend / werkzoekend	1%	0%	1%	1%	1%
% anders	1%	3%	0%	5%	3%
% werk in de kunstzinnige of creatieve sector	60%	57%	60%	46%	53%
% havo – vwo dat profiel heeft gekozen, waarvan	68%	63%	84%	91%	94%
Cultuur en maatschappij	33%	40%	30%	37%	39%
Economie en maatschappij	25%	26%	24%	26%	25%
Natuur en techniek	20%	22%	20%	21%	20%
Natuur en gezondheid	22%	12%	26%	17%	16%
% vmbo dat leerweg heeft gekozen, waarvan	55%	90%	75%	78%	75%
Basisberoepsgerichte leerweg	0%	0%	17%	0%	0%
Kaderberoepsgerichte leerweg	17%	33%	17%	29%	33%
Gemengde leerweg	0%	0%	17%	0%	0%
Theoretische leerweg	83%	67%	50%	71%	67%
% mbo'ers dat kunstzinnige of creatieve opleiding volgt	57%	73%	71%	63%	62%
% hbo'ers dat conservatorium volgt	64%	42%	54%	41%	34%
" toneelacademie volgt	4%	16%	13%	17%	17%
" dansacademie volgt	4%	3%	3%	4%	2%
" academie beeldende kunst volgt	0%	13%	3%	9%	11%
" een andere opleiding volgt	28%	26%	31%	29%	36%
% universitaire studenten dat opleiding in kunst en cultuur volgt	20%	38%	17%	13%	22%
Als je vervolgopleiding kiest, is dat op kunstzinnig gebied? % ja	50%	54%	49%	44%	47%

⁴ Nieuwe instromers in het onderzoek.

Uit deze tabel kunnen we de volgende conclusies trekken.

- Het percentage deelnemers dat nog op school zit of fulltime onderwijs volgt, is gedaald van 89% in 2013 naar 81% in 2016. Dit heeft uiteraard vooral te maken met het ouder worden van de talenten.
- Drie van de 81 deelnemers (4%) die geen fulltime onderwijs meer volgen, geven aan werkzoekend te zijn; dat is lager dan het gemiddelde werkloosheidspercentage van 5,4% in januari 2017 en vooral veel lager dan het werkloosheidspercentage van 10,2% bij jongeren van 15 tot 25 jaar.⁵
- Van degenen die geen fulltime onderwijs meer volgen, is in 2017 30% aan het werk als freelancer en combineert 27% freelance werk met werk in loondienst. Een jaar eerder lagen deze percentages nog beduidend lager met 20% freelancers en 18% die freelance en loondienst combineerden. De groep die ten minste gedeeltelijk als freelancer werkt, is dus gegroeid van 38% naar 57%.
- Het percentage niet-studerenden dat aangaf deels werkzoekend te zijn, daalde tussen 2016 en 2017 van 14% naar 4%. Samen met de voorgaande constatering duidt dit erop dat talenten vaker zelfstandig hun weg zoeken naar werk. Het deel dat ook daadwerkelijk in de kunstzinnige of creatieve sector werkt, steeg in deze periode bovendien van 46% naar 53%.
- Bij de derde peiling concludeerden we dat de onderzochte talenten in 2015 minder geneigd waren te kiezen voor kunstonderwijs. Het percentage mbo'ers en hbo'ers dat een kunstzinnige of creatieve opleiding volgde daalde licht. Ook bij de universitaire studenten daalde het aandeel met een opleiding op het gebied van kunst en cultuur enigszins. Deze beweging richting andere dan kunstzinnige opleidingen zagen we ook terug in de plannen voor vervolgoopleidingen. De verschillen tussen 2015 en 2016 geven een lichte indicatie dat de culturele sector weer meer perspectief biedt. Het percentage havo/vwo-scholieren dat het profiel Cultuur en Maatschappij heeft gekozen, steeg van 37% naar 39%. Het percentage universitaire studenten dat een opleiding in kunst en cultuur volgt, ging van 13% naar 22%. 47% van de deelnemers die een vervolgoopleiding willen gaan doen, kiest nu voor een opleiding op kunstzinnig gebied, tegen 44% in 2015. Bovendien zagen we hierboven een stijging van het percentage werkenden dat in de kunst- en cultuursector werkzaam is. Wel zien we tegelijk een stijging van het aandeel hbo'ers dat een andere opleiding volgt dan de bekende kunstvakopleidingen voor muziek, toneel, dans of beeldende kunst.⁶

---

⁵ CBS, Arbeidsdeelname en werkloosheid per maand, december 2016

⁶ Dat betekent overigens niet dat zij daarmee niet voor een aan hun artistieke talent gerelateerde opleiding kiezen. In de lijst met overige gevolgde opleidingen komen we verschillende opleidingen voor creatieve, dans- of bewegingstherapie tegen, de opleiding tot theaterdocent (acht maal genoemd), de opleiding muziektechnologie, een mime-opleiding en een aantal studies die opleiden voor andere functies binnen de kunstwereld, zoals media & entertainment management of kunst en economie.

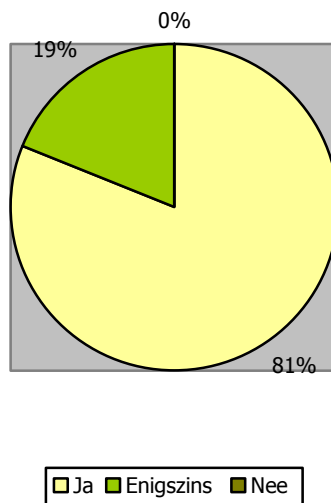
4. De overgang naar het kunstvakonderwijs

Een belangrijk motief voor veel jonge talenten om deel te nemen aan kunstzinnige activiteiten in de vrije tijd, zo bleek bij de start van het onderzoek, was het vergroten van de kansen om toegelaten te worden tot een kunstzinnige (hbo-)vakopleiding.⁷ Nu, aan het eind van het vierjarige onderzoek, vroegen we aan degenen die nu een kunstzinnige opleiding volgen in het mbo of hbo-kunstvakonderwijs, of zij achteraf vinden dat deze activiteiten inderdaad een goede voorbereiding waren op de opleiding. Ook vroegen we aan deze deelnemers of zij vinden dat de school/ opleiding voldoende waardering heeft voor de ervaringen die zij in de vrije tijd hebben opgedaan. In de interviews vroegen we de jonge talenten bovendien wat ze, als ze terugkijken op hun deelname aan hun projecten, als de belangrijkste toegevoegde waarde van hun deelname zien.

Mbo

Van de jonge talenten die nu een kunstzinnige opleiding in het mbo volgen vindt 81% dat de activiteiten die zij naast hun schoolopleiding hebben gedaan om de eigen talenten te ontwikkelen een goede voorbereiding waren op de opleiding die ze nu volgen; 19% vindt dat 'enigszins', niemand vindt het geen goede voorbereiding.

Grafiek 4.1: Waren activiteiten goede voorbereiding op de kunstzinnige opleiding in het mbo?

⁷ Van Eijck et al., TOM volgt zijn talenten, eindrapport over de eerste peiling van het talentenvolgonderzoek in opdracht van het Fonds voor Cultuurparticipatie, juni 2014.

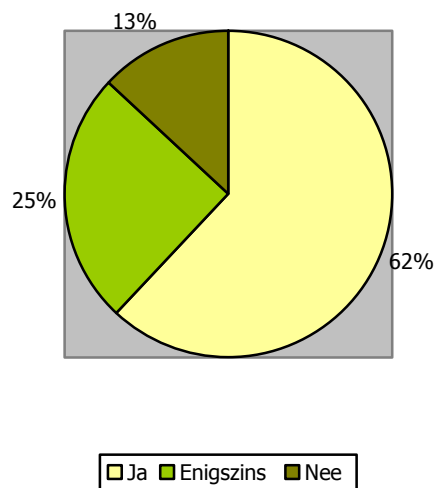

Ter toelichting noteren de jonge talenten die het een goede voorbereiding vonden o.a.:

- Mijn creativiteit ontwikkelen helpt mij nu heel erg met ideeën bedenken bijvoorbeeld.
- Keramiekcursussen hebben bijgedragen aan mijn interesse in materiaal (natuurlijke materialen), handwerk, handvaardigheid ook, ontwikkeling van het oog wat betreft vormen/smaak/details. Vele museumbezoeken hebben hetzelfde bijgedragen. Muziek maken misschien voor discipline.
- Ik doe aan toneel op het jeugdtheaterhuis in Gouda en ik stijldans bij Harry Cools in Alphen aan den Rijn. Hier kan ik gebruik van maken bij het animeren van kinderen of ouderen.

Van de jonge talenten die nu een kunstzinnige opleiding in het mbo volgen, vindt 62% dat de school voldoende waardering heeft voor de ervaringen die zij in de vrije tijd hebben opgedaan; 25% vindt dat 'enigszins' terwijl 13% vindt dat de school daar onvoldoende waardering voor heeft.

Grafiek 4.2: Heeft school voldoende waardering voor ervaringen die je in de vrije tijd hebt opgedaan?

Degenen die vinden dat de school voldoende waardering heeft, geven bijvoorbeeld aan:

- Mijn ideeën en resultaten worden goed ontvangen.
- Het wordt als erg positief gezien, er wordt ook regelmatig naar gevraagd.

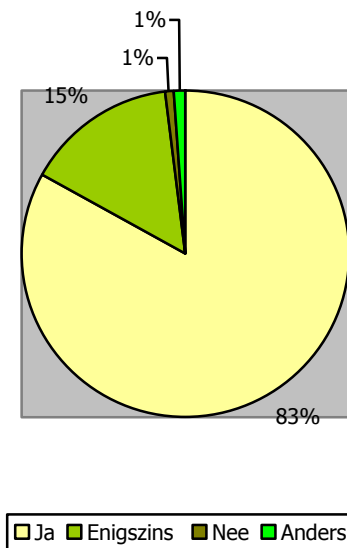
Degenen die vinden dat de school onvoldoende waardering heeft, verklaren dit als volgt:

- Het wordt niet altijd toegepast of gezien.
- Op mijn opleiding wordt er niet perse meer gekeken naar welke hobby's je hebt. Op stage wellicht wel, maar op school leer je de theorie. Bij entertainment is kunnen acteren vaak wel handig maar het hoeft niet per se.
- Mijn opleiding heeft meer waardering voor vakkundig resultaat, dan voor (heel subjectief ook) vormgeving. Er wordt aandacht besteed aan doorzetteren en leerlingen die goed presteren.

Hbo

Van de jonge talenten die nu hbo-kunstvakonderwijs volgen, vindt 83% dat de activiteiten die zij naast hun schoolopleiding hebben gedaan om de eigen talenten te ontwikkelen een goede voorbereiding waren op de opleiding die ze nu volgen; 15% vindt dat 'enigszins' terwijl 1% het geen goede voorbereiding vindt.

Grafiek 4.3: Waren activiteiten goede voorbereiding op de hbo-vakopleiding?

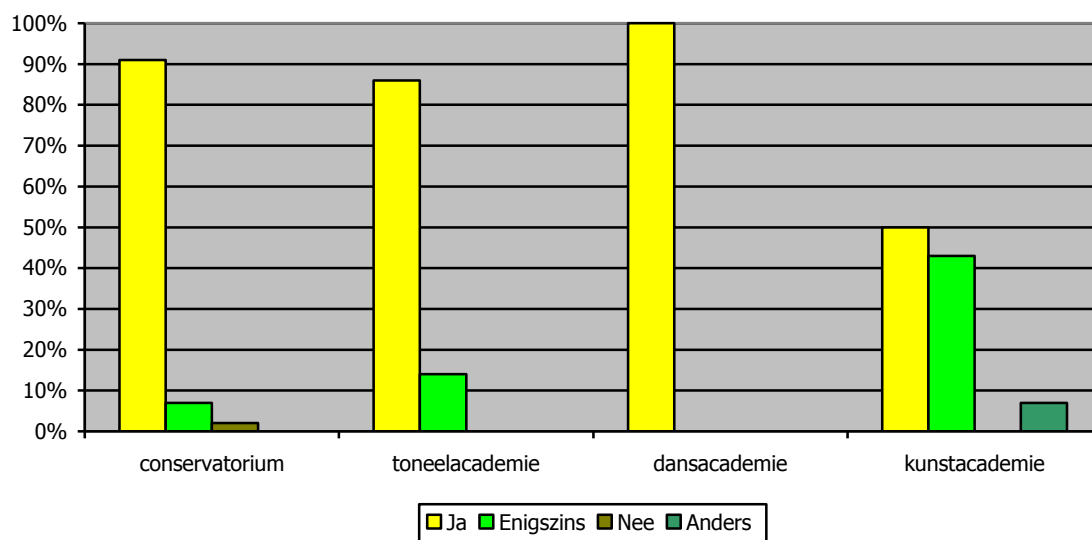

“Ik studeer Docent Muziek, wat betekent dat je gigantisch breed opgeleid moet zijn. Dit ben ik door de activiteiten die ik naast school heb gedaan zeker: ik heb gespeeld in bandjes, maar ook orkesten. Heb gezongen in een koor, heb gearrangeerd. Heb als solist opgetreden maar ben het ook gewend om met anderen (in grote en kleine ensembles) op te treden. Alleen het docentschap is iets nieuws voor me, maar daar studeer ik dan ook voor. “

Student conservatorium

Er blijken daarbij aanzienlijke verschillen tussen de diverse kunstvakopleidingen te bestaan.⁸ Van de conservatoriumstudenten vindt 91% dat de activiteiten in de vrije tijd inderdaad een goede voorbereiding op de opleiding waren; bij de toneelacademie bedraagt dat 86%, bij de dansacademie 100% (maar het betreft slechts twee respondenten) en bij de academie voor beeldende kunst slechts 50%.

Grafiek 4.4: Waren activiteiten goede voorbereiding op de hbo-vakopleiding, naar aard hbo-vakopleiding

Degenen die vinden dat de activiteiten een goede voorbereiding zijn, geven bijvoorbeeld aan:

- Dankzij deze activiteiten ben ik bewuster geworden van het vak en mijn theatrale vaardigheden.
- Door de lessen die ik volgde bij Garage TDI heb ik mijzelf als speler en maker kunnen ontwikkelen om zo genoeg ervaring te vergaren om aan de acteursopleiding te beginnen. Daarnaast heb ik bij de kunstbende podiumervaring opgedaan. Bij Act2Act in Amsterdam heb ik ook lessen gevolgd.

“Nu ik in mijn derde jaar van de Toneelacademie zit, is dit heel merkbaar geworden. Eigenlijk heb ik in mijn ontwikkeling op school tot nu toe altijd voorgelopen op mijn klas. Dat wil zeggen dat ik veel basisprincipes al verworven had, waardoor ik gedurende de opleiding veel meer vrijheid had om zelfonderzoek te doen. Ofwel geëngageerder te werk te gaan dan voor de opleiding.”

- Veel van mijn activiteiten buiten mijn opleiding hebben mij in contact gebracht met de arbeidsmarkt, het opdoen van contacten en naamsbekendheid is belangrijk om als musicus een goede transitie naar de arbeidsmarkt te maken na de opleiding.
- Veel in orkesten gespeeld, dit verbetert je sociale maar ook je muzikale capaciteiten.

⁸ Voor de mbo-studenten hebben we deze uitsplitsing niet gemaakt omdat het om slechts 16 studenten ging.

- Orkesten en projecten geven je een ontzettende boost op zowel muzikaal als sociaal gebied en leren je wat je later echt wil.
- Juist door de activiteiten die ik ernaast deed, werd het meer dan alleen een opleiding. Dan was ik niet alleen dingen voor school aan het doen, maar voor mezelf. En het heeft me heel erg geholpen mijn netwerk te vergroten.
- Ik studeer nu arrangeren aan het conservatorium, echter arrangeer ik nu al een paar jaar (onder andere voor het Ricciotti Ensemble), ik merk dat ik veel heb aan de dingen die ik daar al geleerd heb.

“Ik wist al lang dat ik actrice wilde worden, had het ook veel op school en bij amateurgezelschappen gedaan. Toen ik van de middelbare school kwam, was ik 18 en nog te jong voor een toneelschool. Ik deed wel auditie maar ben afgewezen in tweede rondes. Ik denk dat het jaar wat daarna kwam, waarin ik de vooropleiding, mime oriëntatie en DOX heb gedaan, mij heel veel heeft geholpen. Ik werd niet alleen een jaar ouder en wijzer, maar kreeg een veel beter idee van wat een toneelschool inhield en wat voor verschillende aspecten er allemaal komen kijken bij theater in het algemeen. Ik stond hierdoor veel sterker in mijn schoenen.”

Studente toneelacademie

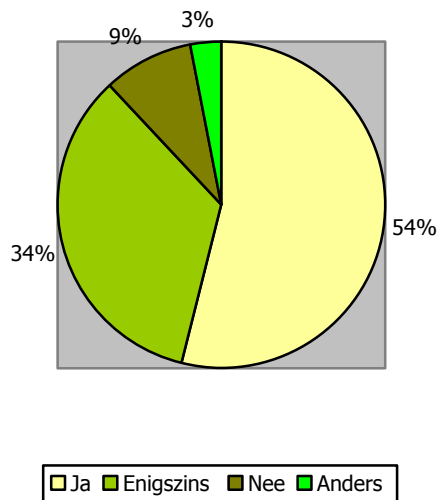
Degenen die het alleen enigszins of geen goede voorbereiding vonden, noteren:

- Ik geloof dat niets je echt voor kan bereiden op de kunstacademie.
- Op sommige vlakken voel ik me heel onderontwikkeld (student toneelacademie).
- Ik heb geleerd wat er allemaal is in de muziekwereld, maar soms zou ik willen dat ik vanaf het begin meer gestimuleerd was en anders les had gehad.
- Ik heb altijd veel musea bezocht en workshops gevolgd. Wel vond ik de brug tussen mijn kunstacademie en middelbare school enorm groot.
- Ik begon eigenlijk pas op m'n 17e met voorbereiden omdat ik niet wist dat ik goed genoeg was. Ik had graag al eerder extra les en orkest gehad (student conservatorium).

“Ik ben geprikkeld door de stelling van Caspar Nieuwenhuis (artistiek leider van Likeminds) dat het kunstvakonderwijs steeds meer ‘toeristen’ trekt (zwerfend, zoekend, breed georiënteerd, multidisciplinair) en steeds minder ‘pelgrims’ (mensen die al jong doelgericht, lineair en trapsgewijs een route van talentontwikkeling gaan volgen) en dat terwijl het kunstvakonderwijs nog vooral gericht is op ‘de pelgrims’”.

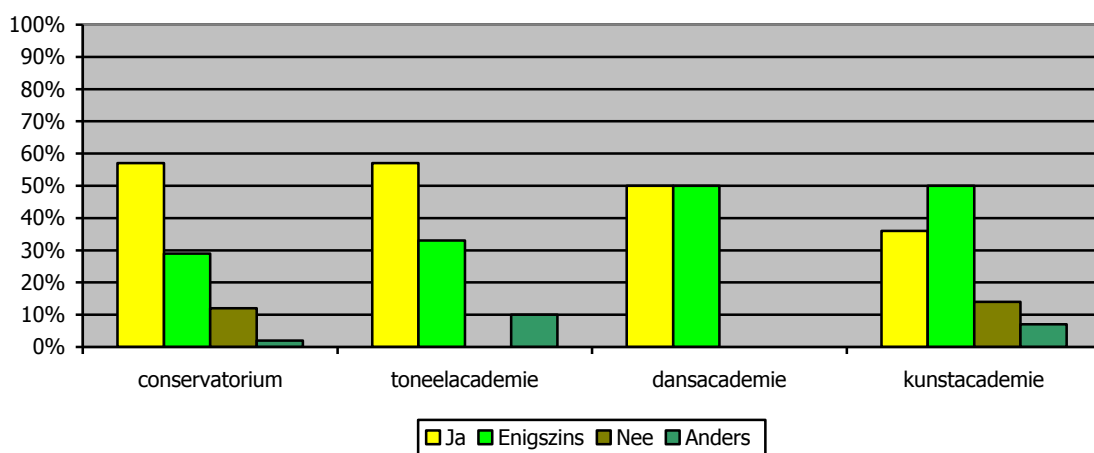
Van de jonge talenten die nu een kunstvakopleiding in het hbo volgen, vindt 54% dat de hbo-instelling voldoende waardering heeft voor de ervaringen die zij in de vrije tijd hebben opgedaan; 34% vindt dat 'enigszins' terwijl 9% vindt dat de opleiding daar onvoldoende waardering voor heeft.

Grafiek 4.5: Heeft hbo-instelling voldoende waardering voor ervaringen die je in de vrije tijd hebt opgedaan?

Ook hier blijken er verschillen tussen de diverse kunstvakopleidingen. Van de conservatoriumstudenten vindt 57% dat de instelling voldoende waardering heeft voor de ervaringen opgedaan in de vrije tijd; bij de toneelacademie bedraagt dat eveneens 57%, bij de dansacademie 50% (twee respondenten) en bij de academie voor beeldende kunst 36%.

Grafiek 4.6: Heeft de hbo-instelling voldoende waardering voor jouw ervaringen, naar aard hbo-vakopleiding

Degenen die vinden dat de school *onvoldoende* waardering heeft voor de ervaringen, geven o.a. het volgende aan:

- We kunnen vrije studiepunten inleveren voor dingen die we buiten school doen, dit is helaas maar een klein aantal uren (student conservatorium)
- Er is niet echt een link tussen vrije tijds activiteiten en conservatorium. Het is niet altijd even evident om kamermuziekgroepen te gebruiken voor lessen omdat roosters van mijn collega's die niet meer studeren ingewikkeld zijn en niet meer in een academische context zitten.
- Vaak vinden conservatoria het belangrijker dat je aanwezig bent bij theorieles of bij een orkestproject van de school, dan dat je ervaring opdoet bij door bij o.a. professionele orkesten mee te spelen.
- Op school krijgen wij voor een groot deel de technieken geleerd die op school gehanteerd worden. Aan de technieken of ervaringen die je al bezit wordt weinig aandacht besteed (student toneelacademie).
- Mentor vraagt ernaar. Maar voor de rest weet niemand echt dat ik meedeed aan Kunstbende (student mode).
- Het wordt heel erg voor lief genomen dat je dat doet (student beeldende kunst)
- Helaas ziet de opleiding zichzelf als belangrijkste, de buitenschoolse activiteiten zijn voor eigen rekening, maar moeten wijken voor school (student conservatorium).
- Er wordt niet zoveel aandacht aan besteed. CV's worden niet echt besproken (student toneelacademie).
- Ik denk dat mijn studie graag wil dat ik ook projecten doe en mij ontwikkel buiten de deuren. Maar ik denk ook dat niemand binnen de leiding van mijn studie echt waardering geeft of weet wat ik dan in mijn vrije tijd doe aan activiteiten voor talentontwikkeling (student conservatorium).
- Soms krijg je kansen die je moet pakken. School houdt daar geen rekening mee (student conservatorium).

“Alles wat je voor de academie doet is leuk tot je wordt aangenomen. Vandaar moet je eigenlijk weer beginnen met vergeten wat je hebt geleerd en opnieuw een start maken dus.”

student beeldende kunst

5. De ketens van talentontwikkeling in de vrije tijd

Idealiter vormen kunstzinnige activiteiten in de vrije tijd samenhangende ‘ketens’ van mogelijkheden voor (jonge) talenten, van kennismaking op lokaal niveau tot ontwikkeling van toptalenten op nationaal niveau. In de rapporten over de eerdere peilingen concludeerden we dat samenhangende ketenbenadering in de kunstensector vaak nog ontbreekt. Veel initiatieven beperken zich hooguit tot een volgende schakel in de keten, zonder visie op de ontwikkeling van een (mogelijk) talent door de totale keten heen.⁹ Op basis van de derde peiling concludeerden we ook dat er in de klassieke muziek nog het meest sprake is van een samenhangende ‘keten’ van talentontwikkelingsactiviteiten. Ook maakten we zichtbaar dat de lokale infrastructuur (muziekscholen, jeugdtheaterscholen e.d.) in alle disciplines van groot belang is voor de eerste stappen door de keten van talentontwikkeling.¹⁰

De interviews met de leidinggevenden van de diverse projecten leverden een aantal interessante observaties op over de werking van de ketens van talentontwikkeling in de vrije tijd in relatie tot de manier waarop jongeren zich vandaag de dag (willen) ontwikkelen. Veel van de gesprekspartners merkten op dat jongeren zich nu, anders dan een paar jaar geleden, moeilijker committeren aan een langdurig en lineair ontwikkeltraject. Sommigen gaven daarbij aan dat het mede daardoor ook moeilijker is om deelnemers te vinden. Opgemerkt werd dat jongeren ongedurig en onderzoekend zijn en vaker hun eigen ontwikkelpad willen vormgeven door nu weer eens hier, dan weer eens daar aan activiteiten mee te doen en lessen te volgen. Ze zijn moeilijker te verbinden aan één discipline en zijn meer op zoek naar crossovers.

“Kinderen hebben het allemaal druk en ze zijn vluchtiger dan vroeger. (...) Ze hebben allemaal behoefte aan experience: korte trajecten, ervaring, beleving. Ze hikken aan tegen de verplichting om een hele middag te repeteren op zaterdag.”

Theo Ham, Jeugdtheaterhuis Zuid-Holland

Dit stelt de talentontwikkelaars voor nieuwe uitdagingen. Zij constateren dat flexibiliteit en het inspelen op de individuele ontwikkel- en ondersteuningsbehoefte van de deelnemers steeds belangrijker worden. Zo zegt Alexander Buskermolen van Ricciotti Ensemble: “Ricciotti werkt vraaggericht. De deelnemers kunnen zich er op alle fronten ontwikkelen: muzikaal, productioneel, qua presentatie en als ondernemer. We proberen steeds elke deelnemer op maat te ondersteunen en uit te dagen.”

Ook andere gesprekspartners benadrukken het belang van maatwerk. Susanne van Lieshout van de Grote Prijs van Nederland: “Talentontwikkeling is en blijft maatwerk en misschien wel in toenemende mate omdat de routes die jonge talenten aflopen steeds individueler worden.”

⁹ Van Eijck, K., M. Windhorst en P. van der Zant, Wat we hebben geleerd over talentontwikkeling, 2015

¹⁰ Van Eijck, K., M. Windhorst en P. van der Zant, Latente talenten worden manifest, 2016

Trix Water van Spin Off: “De aanpak van Spin Off is altijd op maat. “We gaan in gesprek met mensen die wat willen over wat ze willen. We investeren er veel tijd in om erachter te komen wat er in zit en wat voor ideeën ze hebben. Om met hen te spreken over de ideeën die wij hebben en te kijken wie daar bij passen. (...) Sommige gasten worden wereldwijd gevraagd voor battles en zijn veel onderweg. Als je daarmee wilt werken moet je flexibel zijn.”

De sterkere focus op de ontwikkeling van het individu kan betekenen dat de focus op uitstroom naar het kunstvakonderwijs afneemt. Wilma ten Wolde, Vocaal Talent Nederland, legt bijvoorbeeld uit: “Talentontwikkeling zou niet moeten trechteren maar moeten verbreden. Een deel van de uitstroom van VTN gaat niet naar het conservatorium maar gaat een heel andere richting op of zoekt de muzikale en artistieke ontwikkeling buiten de reguliere paden van het kunstvakonderwijs. Neem Noëmi, die compositie wilde studeren. Gastdocent en begeleider Matthias Kadar stelde haar de vraag: ‘wat wil je: een diploma of componist worden?’ Dat is een hele belangrijke vraag. Als je wilt slagen in de muziek, moet je zelf je pad zoeken. Dat pad loopt niet voor iedereen via het conservatorium. Conservatoria zijn feitelijk hele conservatieve instellingen. Vrije geesten passen niet altijd op zo’n smal pad, die kunnen soms beter kiezen voor een andere ontwikkelroute.”

De wens van jongeren om de grenzen van hun discipline te verkennen en te overschrijden, leidt in sommige gevallen tot andere artistieke en productionele keuzes en tot nieuwe samenwerkingspartners. Hilde Mulder van Meeuw: “Meeuw werkt steeds meer multidisciplinair. Dat willen jongeren graag en dat vinden ze ook eigenlijk vanzelfsprekend. Theateropleidingen zijn er ook steeds meer op gericht. Studenten moeten niet alleen willen en kunnen acteren. Muziek, zelf maken, technologie, schrijven, filmen zijn steeds vaker onderdeel opleidingen binnen het kunstvakonderwijs.- Dat is heel interessant, vooral omdat je te maken krijgt met hele andere types. Je raakt een beetje af van de clichés, van de stereotypen die je echt hebt in de kunst. De gedisciplineerde dansmeisjes, de laid back muzikant.”

“Jongeren bij DOX nemen drie keer deel aan een atelier, waarbij elk atelier gekoppeld is aan twee makers. Daarnaast krijgen ze auditie- en castingtrainingen, gaan ze mee naar voorstellingen, kunnen ze deelnemen aan speciale events en manifestaties, zoals Kulture of Hype & Hope of projecten i.s.m. Theater Utrecht, Spring of Tweetakt. Dat houdt het interessant. Jongeren van nu hoppen veel en graag, en bij ons kan dat binnenshuis. Er is veel ruimte voor crossovers. Zo kunnen we ze toch een tijd vasthouden.”

Hildegard Draijer, DOX

Nita Liem (Don’t Hit Mama) geeft ook de noodzaak van samenwerking aan: “Worden wie je bent, dat is onze core-business. We zoeken daarbij de samenwerking met andere disciplines en sectoren: beeldende kunst, musea (Tropenmuseum), wetenschap (antropologie). En ook met de andere urban-organisaties in de Urban Support Group, die steeds meer de talenten en hun behoeften centraal stellen en hun eigen organisaties daarvoor dienend inzetten.”

Ook andere gesprekspartners constateren net als Nita Liem dat de veranderende behoeften van de jonge talenten ook invloed heeft op de samenhang en samenwerking binnen de keten. Zo vertelt Jenneken Aarssen van Kunstbende: “Er moet veel meer gekeken worden naar het individu. Wat heeft een jong talent nodig, waar is hij of zij op zijn plaats (...)? Opleidingen en talentontwikkelaars hebben soms de neiging om zich talenten toe te eigenen, ze vast te willen houden, ook als dat niet in het belang van de jongere zelf is. Juist om dat te doorbreken en de jonge talenten meer centraal te stellen, is samenwerking en netwerkvorming zo belangrijk. Het is goed als talentontwikkelaars in het belang van de talenten meer een eenheid gaan vormen: samenwerken, meer complementair en minder concurrerend opereren, talenten naar elkaar doorverwijzen als ze toe zijn aan iets anders. In die zin wordt de keten juist belangrijker.”

Op verschillende plekken blijkt de keten zich ook al meer in deze richting te ontwikkelen, afgaande op de geïnterviewde talentontwikkelaars. Lotte Lohregel van De Noorderlingen: “Tussen de Noorderlingen en NNTWEE ontstaat samenwerking en een idee van de manier waarop beide partijen elkaar kunnen voeden en versterken. Daarbij is NNTWEE sterk gericht op reflectie en de Noorderlingen op spelen en maken. De Noorderlingen en VRIJDAG JeugdTheaterschool maakten vorig jaar samen een voorstelling voor het Jonge Harten Festival. Al met al zit er beweging en groei in. Dat heeft er het afgelopen jaar ook al toe geleid dat een paar theaterscholen in de regio talenten hebben doorverwezen naar de Noorderlingen. Dat is winst. Maar het zijn processen. Het heeft tijd nodig, het moet groeien.”

Hans Lebouille van Solid Ground Movement laat zich in dezelfde zin uit: “De intensivering van de vele samenwerkingsrelaties van Solid begint nu te lonen en zichtbaarder te worden. We zijn daarmee gestart omdat urban nog steeds een niche is waar nog een wereld te winnen is. Dan staan we samen sterker. (...) En wat ook meespeelt is het feit dat je jongeren niet meer 8 jaar in huis kunt houden, dus je moet met ze meebewegen en ze met z’n allen zo goed mogelijk blijven faciliteren om ervoor te zorgen dat de talenten zich blijven ontwikkelen. We spelen open kaart met elkaar over de talenten die echt kansen hebben en bekijken hoe we dat samen wat langer kunt ondersteunen. Dat stelt ons wel voor het lastige vraagstuk hoe dan als organisatie zelf nog lange ontwikkelingslijnen kunt borgen.”

“Door nauwer samen te werken kunnen deelnemers van JON die daar aan toe zijn sneller doorstromen naar NJO of op onderdelen meedraaien met NJO. De grens wordt vloeiender.”
Miranda van Drie, Nationaal Jeugdorkest

Ten slotte komt uit de interviews met de talentontwikkelaars ook naar voren dat de bezuinigingen op cultuur en cultuureducatie in bepaalde disciplines basale schakels in de talentontwikkelingsketens in de vrije tijd hebben verzwakt. Veel muziekscholen zijn opgeheven en ook het netwerk van jeugdtheaterscholen vertoont gaten. Op dit moment merken de talentontwikkelaars nog niet zo zeer dat dit gevolgen heeft voor (de kwaliteit van) hun instroom, maar zij verwachten wel dat dat over enkele jaren merkbaar zal worden.

“De instroom naar JON toe komt grotendeels uit lokale en regionale jeugdorkesten, die op hun beurt weer verbonden zijn met muziekscholen/kunstencentra. Dat is de kweekvijver, onze natuurlijke achterban. Die vijver wordt wel minder groot: de infrastructuur kalft af. Het wordt moeilijker om groepen kinderen te vinden die al samenspelen. Omdat wij gericht zijn op een vrij jonge doelgroep die niet van ver naar ons toe kan reizen, moeten wij zorgen dat we daar aansluiten waar de kinderen al zijn, maar dat valt tegenwoordig niet mee.”

Katja Neurink, Jeugdorkest Nederland

Wytske Dijkstra en Feyo Sickinghe (Prinses Christina Concours) hebben dezelfde zorg: “Met het verdwijnen van de muziekscholen is er een belangrijke schakel in de keten verdwenen. Op veel plaatsen zijn de voorzieningen nogal verschaald. Dat merken we ook bij de werving van deelnemers. Aan de top merk je nog geen verschil. Daar is en blijft het niveau hoog. We merken wel dat de basis daaronder smaller en zwakker is geworden. Wij proberen de basis te verbreden met onze stimuleringsinstrumenten.”

De cultuurbezuinigingen hebben ook gevolgen voor de producties van de talentontwikkelaars en daarmee ook op de ontwikkelmogelijkheden en uitdagingen die ze hun deelnemers te bieden hebben. Theo Ham van Jeugdtheaterhuis Zuid-Holland geeft bijvoorbeeld aan: “Het is in de crisis veel lastiger geworden om te produceren. Niet alleen wij, maar ook de theaters hebben veel publiek verloren. Als je nu een voorstelling in een theater wilt brengen, wordt er veel van je gevraagd, bijvoorbeeld aan eigen inspanningen voor communicatie en publiciteit, want de theaters zitten zelf ook krap.(...) Grote-zaalproducties zijn voor ons nauwelijks nog haalbaar. Dat betekent ook direct dat er minder (groei)mogelijkheden en uitdagingen zijn voor talentvolle deelnemers.”

Toegevoegde waarde van de 17 projecten volgens de geïnterviewden

De toelating tot het kunstvakonderwijs en het bereiken van een professionele carrière vormde voor de jongeren bij de start van het onderzoek een belangrijk motief voor de deelname aan hun talentontwikkelingsproject. Veruit de meesten van de geïnterviewde deelnemers zijn er inmiddels in geslaagd het kunstvakonderwijs te bereiken en zijn goed op weg naar een professionele carrière. Het is daarom des te opvallender dat zij deze successen niet noemden toen we hen in de afsluitende telefonische interviews vroegen terugblikkend de waarde van hun deelname aan ‘hun’ project kernachtig te omschrijven.

Ongeveer de helft van hen gaf te kennen dat de waarde van hun deelname voor hen vooral heeft gelegen op het gebied van persoonlijke en sociale ontwikkeling.

“Het grootste wat het me heeft gebracht is persoonlijke groei, waardoor ook als danser kon groeien. Het heeft me zelfvertrouwen gegeven waardoor ik een eigen onderzoek naar dans en mezelf kon uitvoeren. Daardoor heeft het mij ook in het gehele leven sterker gemaakt.”

Deelnemer Don't Hit Mama

Een deelnemer aan Vocaal Talent Nederland vertelt: “Dat het maken van muziek kon worden verbonden aan mijn ontwikkeling als mens. Daar heb ik niet alleen veel geleerd over goed kunnen zingen maar ook over mezelf en mijn identiteit en wat ik belangrijk vind. In die hele warme fijne groep heb ik veel steun gevonden voor mijn persoonlijke ontwikkeling.”

Een deelnemer van Jeugdtheaterhuis Zuid-Holland: “Dat ik mijn talent heb kunnen ontwikkelen terwijl ik ook op sociaal gebied vooruitging. Ik heb veel vrienden gemaakt, veel geleerd qua communicatie met mensen die een beetje hetzelfde zijn, mensen die dezelfde interesses hebben, wat lossier zijn en wat beter dan bij mij passen dan mensen op school. (...) Ik heb daar vriendschappen ontwikkeld die jaren duren en misschien nooit voorbijgaan. Voor mij draait het niet per se om talentontwikkeling maar om de ontwikkeling op sociaal gebied.”

Een deelnemer van Ricciotti Ensemble: “Het heeft me geleerd om meer buiten de kaders te denken. Dat pas ik nu weer toe in mijn werk als schrijver. Niet aan de verwachtingen voldoen maar doen wat jij denkt dat goed is, in de muziek of in wat je schrijft. Dat heb ik echt bij Ricciotti geleerd.”

Ook gaven veel van de talenten aan dat het project hen vooral heeft geholpen bij het opbouwen van een sterk netwerk, het opdoen van (speel)ervaring, het zich technisch en artistiek bekwamen in hun discipline en begeleiding op zakelijk vlak.

“Voor een jonge musicus is het de perfecte werkplek om je ontwikkeling te beginnen. De eerste stap die je zet als concert musicus om de hele basis van spelen in een orkest te leren. Dat is echt wat ik onthouden heb. Daar heb ik ontzettend veel geleerd en het is echt onmisbaar geweest.”

Deelnemer Jeugdorkest Nederland

Een deelnemer benoemt de toegevoegde waarde van Meeuw: “Eigen theatrale vermogens leren kennen, begrijpen wat het is om met een groep iets tot stand te brengen, jong kennismaken met een professioneel niveau van theater maken waardoor je later niet voor verrassingen komt te staan.”

Een deelnemer van Prinses Christina Concours wijst ook op de waarde voor de latere beroepspraktijk: “Het is een goede voorbereiding op je beroepspraktijk omdat het een brug slaat naar buiten je opleiding. Je komt via PCC in contact met nieuwe mensen buiten het conservatorium zoals concertorganisatoren.”

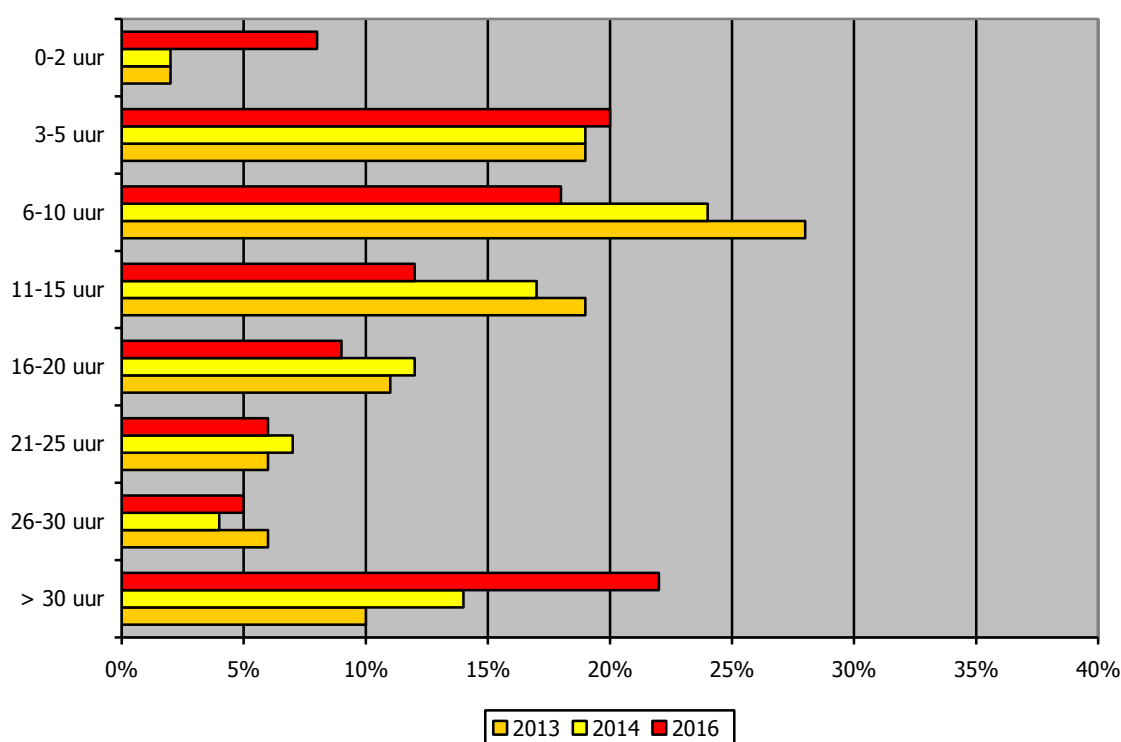
“Spin off staat nog voor die rauwe urban kant waar ik mijn roots heb. Dat rauwe talent kunnen zij laten zien aan het grote publiek. En omdat het een soort brug is geweest naar nieuwe wegen, vooral richting theatermaker-gedeelte. Zij zijn verbonden met fondsen en subsidies. Ik kan niet zomaar een plan opstellen en indienen, daar ben ik niet goed in. Spin Off heeft die kansen wel gecreëerd.”

Deelnemer Spin Off

6. Tijdsbesteding aan talentontwikkeling

Zowel bij de instroom in het onderzoek in 2013 of 2014 als in 2016 vroegen we aan de deelnemers naar het aantal uren dat zij besteden aan hun talentontwikkeling in de kunsten. Wanneer we de antwoorden vergelijken, zien we een toename van zowel de groep die hooguit slechts 5 uur per week besteedt aan talentontwikkeling als de groep die meer dan 30 uur per week daaraan besteedt. Ruim een kwart van de deelnemers (28%) besteedt nu (nog) slechts hooguit 5 uur per week aan hun talentontwikkeling in de kunsten, terwijl bijna een kwart (22%) nu meer dan 30 uur per week daaraan besteedt.

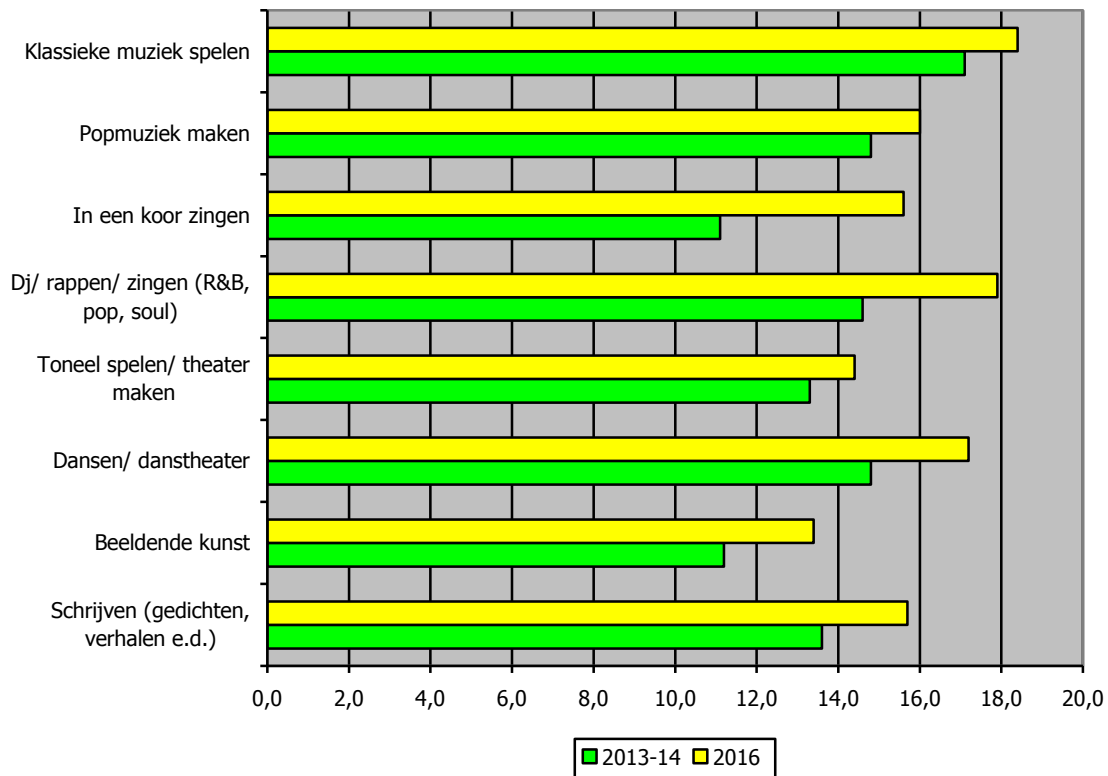
Grafiek 6.1: Tijdsbesteding aan talentontwikkeling in uren per week, 2013/2014 vergeleken met 2016

Het gemiddeld aantal uren¹¹ is gestegen van 14,7 naar 15,9. Dat is een significante toename.

¹¹ Net als in de rapportage over de tweede meting (TOM blijft zijn talenten volgen, 2015), hebben we voor een berekening van (veranderingen in) de werkelijke tijdsbesteding steeds de waarde genomen die midden tussen de aangeduide uren van de betreffende antwoordcategorie lag. Wie bijvoorbeeld aangaf gemiddeld 11-15 uur per week bezig te zijn, kreeg score 13. Aan de antwoordcategorie 'meer dan 30 uur per week' is de waarde 35 toegekend.

Grafiek 6.2: Gemiddelde wekelijkse tijdsbesteding aan talentontwikkeling per discipline, 2013-14 vergeleken met 2016

Voor elke discipline is een stijging in het gemiddeld aantal uren zichtbaar. De toename in bestede uren is significant voor urban kunstvormen, schrijven en koorzang. De klassieke en urban talenten besteden met zo'n 18 uur de meeste tijd per week aan hun ontwikkeling, op de voet gevolgd door de dansers, die wekelijks gemiddeld ruim 17 uur met hun discipline bezig zijn.

De algehele stijging in bestede tijd die we in bovenstaande grafiek zien, wil echter nog niet zeggen dat elke individuele deelnemer meer tijd aan talentontwikkeling is gaan besteden. Om daar achter te komen, dienen we de verschillen op individueel niveau in kaart te brengen. Daarvoor hebben we voor alle 405 respondenten van wie deze gegevens beschikbaar zijn, het verschil tussen de uren in 2016 en die in 2013-14 bepaald. De frequentieverdeling van die variabele is weergegeven in tabel 6.3.

Grofweg is een derde deel minder gaan doen, een derde deel evenveel, en een derde deel is meer tijd aan talentontwikkeling gaan besteden. Omdat het dalers echter gemiddeld minder uren inleverden dan de stijgers toevoegden, leiden deze verschuivingen per saldo tot een stijging van het aantal uren. Gemiddeld is er sprake van een toename van 1 uur en 1 kwartier.

Tabel 6.3: verschil in bestede uren aan kunstzinnige activiteiten tussen 2013 en 2014

Verskil in aantal bestede uren	%
Minstens 10 uur minder	10,6%
Tot 10 uur minder	24,4%
Evenveel	28,6%
Tot 10 uur meer	15,8%
Minstens 10 uur meer	20,5%

In tabel 6.4 wordt het verschil in tijdsbesteding opgesplitst naar discipline. Opnieuw valt de sterke stijging bij koren op: ruim de helft van degenen die in een koor zingen, zijn dit meer gaan doen. Van degenen die aan dans en theater doen, laat iets minder dan een derde een toename zien. Bij de overige disciplines ligt het percentage dat de uren heeft vergroot vaak rond de 40%.

Tabel 6.4: Verschil in tijdsbesteding tussen 2013-14 en 2016 per kunstdiscipline

Discipline	Minstens -10	-9 tot -1	Gelijk	+1 tot +9	Meer dan +10
Klassiek	10,1%	18,1%	31,5%	21,5%	18,8%
Popmuziek	12,2%	26,7%	22,2%	15,6%	23,3%
Koor	2,7%	21,9%	24,7%	20,5%	30,1%
Urban	12,5%	21,4%	25,0%	10,7%	30,4%
Theater	10,7%	27,2%	29,0%	11,8%	21,3%
Dans	13,9%	16,7%	34,7%	6,9%	27,8%
Beeldend	6,5%	29,0%	28,0%	16,1%	20,4%
Schrijven	7,1%	27,6%	27,6%	15,7%	22,0%

Behalve met de kunstdiscipline kan een verschuiving in aantal bestede uren ook met andere zaken te maken hebben. We kijken naar sekse, leeftijd, opleiding- en werksituatie die deelnemers in 2014 rapporteerden.

Mannelijke talenten hebben hun aantal uren iets meer vergroot (met 2 uur en 8 minuten) dan vrouwelijke talenten (plus 51 minuten), maar dat verschil is niet significant. Verschillen tussen leeftijdscategorieën zijn ook net niet significant ($p= 0,077$) maar laten wel een interessant patroon zien, zoals tabel 6.5 toont. Tot de leeftijd van 17-18 neemt de tijdsbesteding toe, daarna neemt de tijdsbesteding af. Er lijkt zich een omslagpunt af te tekenen rond het afronden van de middelbare school. Daarom kijken we vervolgens hoe de verandering in uren samenhangt met opleiding en werksituatie.

Tabel 6.5: Gemiddelde verandering in uren besteed aan talentontwikkeling tussen 2013-14 en 2016 per leeftijdscategorie

Leeftijd	Tot 14	15-16	17-18	19-21	22-24	25+
	+0,99	+1,23	+3,98	-0,55	-0,28	-1,00

“Ja, ik ben nog steeds wel bezig met muziek en zang maar ik heb het op een laag pitje staan omdat ik mijn studie SPH sociale dienstverlening aan het afronden ben. Ik probeer het tussendoor wel te doen maar 1x per maand optreden is al te veel eigenlijk. Mijn eerstkomende optreden is pas in juni want dan ben ik klaar met school.”

Deelnemer Popsport

Deelnemers die in 2016 op havo of vwo zitten, laten een toename zien van een half uur tot drie kwartier. Mbo'ers zijn juist zo'n 40 minuten per week minder aan hun talentontwikkeling gaan besteden. De sterkste daling zien we bij de universitaire studenten, die per definitie een opleiding volgen die niet direct bijdraagt aan hun talentontwikkeling. De hbo'ers daarentegen, vertonen wel een heel sterke stijging van gemiddeld 7,5 uur per week. Vermoedelijk heeft dat te maken met het feit dat een ruime meerderheid van de onderzochte hbo'ers (80 van de 118) een kunstzinnige opleiding volgt. Tabel 6.6 toont de resultaten voor de hbo'ers per opleiding.

Tabel 6.6: Gemiddelde verandering in uren besteed aan talentontwikkeling tussen 2013-14 en 2016 per opleidingscategorie, alleen schoolgaande respondenten

Opleiding	havo	vwo / gymnasium	mbo	hbo	universiteit
	+0,77	+0,54	-0,70	+7,34	-2,96

Alle hbo'ers zijn meer tijd aan hun talentontwikkeling gaan besteden, maar de onderlinge verschillen zijn groot. De popmuzikanten vertonen de sterkste stijging, gevolgd door de studenten van de toneel- en kunstacademies. Bij de dansers en klassieke musici is de stijging minder sterk. Op de cijfers voor pop/rock academie en dansacademie zullen we verder niet ingaan omdat het maar om één respectievelijk twee studenten gaat. Overigens scoorden de conservatorium- en dansstudenten al het hoogst aantal uren in 2013-14, waardoor het logisch is dat er voor hen minder ruimte voor verdere stijging van de tijdsbesteding was.

“Nu ben ik per week wat minder aan het spelen dan vorig jaar. Ik werk nu ongeveer 50 uur per week aan een project voor mijn opleiding elektrotechniek. Daarnaast besteed ik drie of vier keer per week 2,5 uur aan repetities en gemiddeld vier uur per week aan zelfstudie.”

Deelnemer Prinses Christina Concours

Tabel 6.7: Gemiddelde verandering in uren besteed aan talentontwikkeling tussen 2013-14 en 2016 per opleiding, alleen hbo studenten

Opleiding	Conservatorium	Toneel	Dans	Kunst-academie	Pop/rock-academie	Andere hbo opleiding
	+7,81	+12,95	+6,00	+10,86	+17,0	+2,24

Tot slot kijken we nog naar de niet-studerenden. De veranderingen in tijdsbesteding van de groepen die voldoende vertegenwoordigd zijn in de steekproef, worden getoond in tabel 6.8. Degenen die in 2016 ten minste deels via loondienst in hun onderhoud voorzien, zijn sinds 2013-14 minder tijd aan talentontwikkeling gaan besteden. Dat geldt vooral voor de groep die loondienst en freelance werk combineert. Bij aanvang van hun onderzoeksdeelname waren ze wekelijks gemiddeld nog ruim 23 uur met hun discipline bezig, in 2016 was daar nog 14 uur van over. De pure zelfstandigen blijven hoog scoren met zo'n 27 uur per week, terwijl degenen in volledige loondienst met 12 uur in 2013-14 al laag scoorden en daar nog iets op hebben ingeleverd.

Tabel 6.8: Gemiddelde verandering in uren besteed aan talentontwikkeling tussen 2013-14 en 2016 per categorie van niet-studierenden

Situatie	Loondienst/ dienstverband	Zelfstandig/ freelance / zzp	Combinatie loondienst en freelance
	-1,43	+0,71	-9,22

Per saldo kunnen we concluderen dat het verband tussen leeftijd en verandering in wekelijks bestede uren niet betekent dat men na de middelbare school minder tijd voor talentontwikkeling vrijmaakt. Het hangt er van af welke vervolgstap wordt gezet. Wie na de middelbare school een hbo kunstvakopleiding gaat doen, gaat uiteraard (nog) meer tijd besteden aan talentontwikkeling. Wie naar de universiteit gaat of naar een mbo-opleiding, houdt minder tijd over voor talentontwikkeling. Degenen die in loondienst treden, vooral wanneer dat wordt gecombineerd met freelance werk, zien de tijd die wordt besteed aan talentontwikkeling ook afnemen.

“Ik werk fulltime, uit noodzaak, omdat ik mijn rekeningen moet betalen. Verder geef ik zangles en ben ik in mijn vrije tijd zoveel mogelijk muziek aan het maken.”

Deelnemer Epitome Entertainment

Een groep van 24 deelnemers aan het onderzoek geeft aan helemaal te zijn gestopt met talentontwikkeling. De helft van deze groep is in 2016 bezig met een opleiding op hbo of universiteit. Acht van hen zitten op de middelbare school (mbo, havo of vwo), twee werken in loondienst, één is werkzoekend en één combineert werk en leren. Deze stoppers zijn dus tamelijk evenredig verspreid over alle categorieën te vinden; de grote proportie hbo,- en wo-ers stemt overeen met hun sterke vertegenwoordiging (59%) onder de studerende deelnemers.

“Nee, helemaal niet meer. Afgelopen juli is de productiegroep van De Noorderlingen afgelopen. Daarna heb ik auditie gedaan voor verschillende toneelscholen maar ben helaas afgewezen. Dit was wel echt een klap. Acteren is altijd vanzelfsprekend geweest. Het is raar om te bedenken dat dit nu geen onderdeel is van mijn dagelijks leven. Op dit moment heb ik er echt even geen behoefte aan.”

Deelnemer De Noorderlingen

7. Receptieve cultuurparticipatie

Zowel bij de eerste peiling in 2013 (en bij de nieuwe instromers in het onderzoek in 2014) als bij de vierde peiling werd gevraagd naar de frequentie van receptieve cultuurparticipatie (het bezoeken van voorstellingen, concerten, musea e.d.). Bij de groep van 429 deelnemers aan de vierde peiling kunnen we zien of er veranderingen zijn opgetreden in de receptieve cultuurparticipatie.

Kijken we naar het percentage deelnemers dat vier of meer keer per jaar naar bepaalde culturele voorstellingen of instellingen gaat, dan zien we nauwelijks verschillen. Alleen bij pop/ blues/ jazz/ wereldmuziek optredens en dance/house/techno feesten zien we een lichte toename van de frequentie, maar dit hangt waarschijnlijk samen met het ouder worden van de deelnemers aan het onderzoek.

Tabel 7.1: Percentage deelnemers dat 4 of meer keer per jaar naar culturele voorstellingen of instellingen is geweest, 2013 en 2014 vergeleken met 2016

	2013	2014	2016
Toneel/ theater/ cabaret	27%	25%	30%
Dansvoorstelling/ ballet	5%	4%	7%
Klassieke muziek/ opera/ operette	29%	24%	25%
Pop, blues, rock, jazz, wereldmuziek e.d.	18%	19%	25%
Urban, hiphop, rap	6%	2%	5%
Musical	8%	4%	4%
Dancefeest, houseparty, techno feest e.d.	17%	17%	23%
Bioscoop/ filmhuis	60%	56%	58%
Kunstgalerie/ kunstexpositie	9%	16%	17%
Museum/ tentoonstelling	26%	31%	28%
Literaire avond/ leesavond	2%	1%	4%

In de eerste peiling constateerden we reeds dat de omvang en aard van de receptieve cultuurparticipatie sterk samenhangt met de discipline die de deelnemers beoefenen. Bijna driekwart van de deelnemers aan programma's op het gebied van klassieke muziek gaat in hun vrije tijd regelmatig (4x per jaar of vaker) naar uitvoeringen van klassieke muziek; bijna de helft van jonge talenten die actief zijn in een theaterschool of – gezelschap muziek gaat in hun vrije tijd regelmatig naar theater- en cabaretvoorstellingen, enzovoorts.¹²

Deze samenhang is de afgelopen vier jaar in de meeste disciplines groter geworden. Wanneer we bijvoorbeeld alleen kijken naar de deelnemers die hun talenten (o.a.) ontwikkelen op het gebied van toneel/ theater, dan zien we dat een toename van frequent bezoek aan toneel/ theatervoorstellingen (tabel 7.2).

Tabel 7.2: Percentage deelnemers dat 4 of meer keer per jaar naar toneel/ theatervoorstellingen is geweest, jonge talenten op het gebied van toneel/ theater, 2013/ 2014 vergeleken met 2016

	2013	2014	2016
Toneel/ theater/ cabaret	46%	51%	58%

Ook bij deelnemers die de afgelopen jaren hun talenten (o.a.) op het gebied van beeldende kunst hebben ontwikkeld, zien we een (lichte) toename van frequent bezoek aan kunstgaleries en musea.

Tabel 7.3: Percentage deelnemers dat 4 of meer keer per jaar naar kunstgalerie of museum is geweest, jonge talenten op het gebied van beeldende kunst, 2014 vergeleken met 2016

	2013	2014	2016
Kunstgalerie/ kunstexpositie e.d.	13%	25%	37%
Musea	40%	40%	44%

Datzelfde geldt voor degenen die de afgelopen jaren hun talenten (o.a.) op het gebied van dans hebben ontwikkeld (tabel 7.4).

Tabel 7.4: Percentage deelnemers dat 4 of meer keer per jaar naar dansvoorstellingen e.d. is geweest, jonge talenten op het gebied van dans, 2013 en 2014 vergeleken met 2016

	2013	2014	2016
Dansvoorstelling/ ballet	15%	12%	21%

¹² EUR en Bureau ART, TOM volgt zijn talenten, 2014

Deze toename van receptieve cultuurparticipatie in de eigen discipline zien we alleen niet bij klassieke muziek; daar zien we eerder een afname dan een toename van frequent bezoek aan concerten klassieke muziek e.d. (tabel 7.5).

Tabel 7.5: Percentage deelnemers dat 4 of meer keer per jaar naar concerten klassieke muziek/ opera/ operette is geweest, jonge talenten op het gebied van klassieke muziek, 2013 en 2014 vergeleken met 2016

	2013	2014	2016
Klassieke muziek/ opera/ operette	68%	73%	65%

Uit de vierde peiling blijkt ook dat jonge talenten die meer tijd besteden aan de ontwikkeling van hun talenten in een bepaalde discipline ook vaker naar voorstellingen e.d. in deze discipline gaan. In onderstaande tabel is steeds weergegeven hoe jongeren, gegeven de tijd die ze wekelijks aan hun talentontwikkeling besteden, scoren op de vijfpuntsschaal die de frequentie van hun receptieve cultuurdeelname meet. Het gaat steeds om de receptieve deelname aan hun eigen discipline. In de eerste rij van tabel 7.6 zien we dat klassieke talenten die minstens 21 uur per week met hun talentontwikkeling bezig zijn, ook het vaakst aan receptieve deelname in hun discipline doen door naar klassieke concerten, opera of operette te gaan.

Tabel 7.6: Hoeveelheid receptieve deelname in de discipline waarin de talenten zichzelf ontwikkelen, 2016

	0-2 uur	3-5 uur	6-10 uur	11-15 uur	16-20 uur	21-25 uur	26-30 uur	> 30 uur
Bezoek aan klassiek/ opera/ operette door klassieke talenten***	2,4	3,4	3,2	3,4	3,1	3,9	4,5	4,2
Bezoek aan pop, blues, rock, jazz enz. door poptalenten	3,0	2,3	2,8	3,1	3,3	3,8	4,0	3,2
Bezoek aan urban / hiphop / rap door urban talenten	2,0	2,0	2,1	1,5	2,4	3,0	2,0	2,4
Bezoek aan toneel / theater / cabaret door theatertalenten***	3,3	3,2	3,2	3,6	4,2	3,6	3,8	4,7
Bezoek aan dansvoorstelling / ballet door danstalenten*	1,3	2,2	2,6	2,7	2,5	3,4	3,7	3,1
Bezoek aan galleries / exposities / musea door beeldende talenten	2,4	3,2	2,8	3,4	3,5	3,3	3,4	3,7
Bezoek aan literaire- /voorlees-avonden door schrijftalenten	1,7	1,9	1,6	1,6	2,4	1,5	1,4	2,3

* $p \leq 0,05$; ** $p \leq 0,01$; *** $p \leq 0,001$.

Receptieve cultuurdeelname is gemeten op een vijfpuntsschaal lopend van 'geen enkele keer' (1) tot '1 keer per maand of vaker' (5) in het afgelopen jaar.

Eenzelfde tendens zien we bij de meeste talenten, maar het duidelijkst bij theater- en danstalenten. Bij deze drie groepen is het verband tussen receptieve deelname en tijdsbesteding aan talentontwikkeling significant. Bij de poptalenten is de relatie ook overwegend positief met hoge scores op concertbezoek voor degenen die tussen de 20 en 30 uur met hun muziek bezig zijn. Bij urban, beeldend en schrijven vinden we niet dat degenen die meer tijd in hun talentontwikkeling steken ook meer receptief deelnemen.

Het significante verband tussen receptieve deelname en het aantal uren dat men steekt in talentontwikkeling blijft voor de klassieke talenten significant, ook als we controleren voor leeftijd en sekse. Hoewel leeftijd een significant effect heeft op de frequentie van klassiek bezoek, blijft na controle het verband met bestede uren voor 89% overeind. Bij theater en dans heeft controle voor dezelfde variabelen geen enkele invloed op de relatie tussen receptieve deelname en bestede uren. In beide gevallen heeft sekse noch leeftijd invloed op receptieve deelname.

8. Terugblik op de afgelopen jaren

Bijna de helft (43%) geeft aan dat er de afgelopen jaren momenten waren dat zij niet meer wisten hoe zij verder konden komen met hun talentontwikkeling. Het meest genoemde moment is het afgewezen worden voor een kunstvakopleiding (toneelacademie, conservatorium). Ook het afronden van de middelbare school en de start van een (niet-kunstzinnige) hbo- of universitaire opleiding (met alle tijdsbeslag van dien) is vaak zo'n moment. Enkelen wijzen op het moment dat zij beseften geen vooruitgang te boeken, stil te staan of zichzelf te herhalen ("de zoveelste musical uitvoering"). Daarnaast worden enkele malen privé gebeurtenissen genoemd (de geboorte van een kind), blessures of zelfs een burn out/ overspannenheid.

"Ik wist niet meer op wat voor manier ik geld verdienen kon of wilde combineren met mijn creatieve ontwikkeling. Ik heb wel zakelijk/ondernemend instinct, maar vind het moeilijk dat toe te passen op muziek/kunst. Er is bovendien weinig of slecht betaald werk te vinden in die sector en ik raakte afgeleid van wat ik wilde neerzetten door wat ik dacht dat er van me verwacht werd. Mijn vriend heeft mij het meest geholpen door te zetten en een manier te vinden om trouw te blijven aan mijzelf en toch van mijn kunst/muziek te kunnen leven."

Talenten geven regelmatig aan dat ze gingen twijfelen aan hun eigen kunnen omdat een docent kritisch was over hun kwaliteiten of omdat ze niet gevraagd werden als muzikant, danser of acteur. Bij dansers en muzikanten zijn het soms ook blessures die hen parten spelen. Een enthousiasmerende coach, docent of ouder kan hen over een dergelijke dip heen helpen. Opnieuw, of bij iemand anders, les gaan nemen wordt ook regelmatig genoemd als activiteit die de motivatie voor de kunst terugbrengt. Vaak is een luisterend oor al genoeg om twijfels bij talenten weg te nemen en voortdurend blijkt dat de docent cruciaal is voor het bieden van motivatie, zelfvertrouwen en waar nodig nieuwe uitdagingen.

"Een dansdocente die ik nog kende van een vorige vooropleiding, heeft me moed ingesproken toen het even wat minder was. En ik heb zo nog 8 docenten die mij aanbieden dat ik ze kan bellen om even te praten (niet dat het slecht met me gaat, maar vanuit betrokkenheid)."

Gevraagd wie of wat hun heeft geholpen om toch door te zetten met de ontwikkeling van hun talenten, worden genoemd (in volgorde van het aantal malen dat zij worden genoemd):

1. Vriend(en)/ vriendin
2. Vader/ moeder/ ouders
3. Docente/ coach/ zangpedagoge
4. Succesvolle mensen (op sociale media)/ het werk van anderen e.d.
5. De theatergroep/ de band/ de danscrew e.d.

9. Doorslaggevende activiteiten en momenten

Tot slot werd aan de jonge talenten gevraagd terug te kijken op de ontwikkeling van hun talenten de afgelopen jaren en aan te geven wat voor hen de belangrijkste activiteiten en/ of meest doorslaggevende momenten waren.

“Als ik iets had bereikt dat ik nog niet eerder had bereikt of als het voor mij een bevestiging gaf van 'misschien kan dit nog wel lukken, kan ik hier mijn beroep van maken'. Momenten als het winnen van regionale finale Kunstbende, rondes verder komen bij audities, aangenomen worden op mijn huidige opleiding, het aangenomen worden op mijn vooropleiding, enz. “

Er worden met name vijf belangrijke activiteiten/ momenten genoemd. In volgorde van het aantal malen dat zij worden genoemd:

1. De beslissing om lessen of een (vervolg)opleiding te gaan volgen

Bijvoorbeeld:

- De keuze om het conservatorium te gaan doen
- Aangenomen worden op de toneelacademie
- Beginnen met de (voor)opleiding
- Het moment dat ik zangles nam
- Overstappen naar een privé docent.
- Start van de nieuwe opleiding.
- Toelating Conservatorium van Amsterdam en voorbereiding hiervoor.
- De opleidingen die ik de afgelopen jaren heb gevolgd, waar ik zoveel van heb geleerd.
- Aangenomen worden tot de Jeugd Dans Opleiding Fryslan

Enzovoorts

“De belangrijkste momenten waren:

1. Dat er iemand zei dat het er was, dat hele theater. Een wereld die onbekend voor me was.
2. Dat ik er toen maar iets mee ging doen en dat iets me vrijheid gaf.
3. Dat er vervolgens iemand zei dat ik het kon!
4. Dat er toen honderdduizend mensen zeiden dat ik beter iets anders kom gaan doen.
5. Dat ik toen tegen mezelf zei dat er geen andere optie was dan dit te doen.
6. Dat ik het nu elke dag op de leukste, beste, fijnste, meest rauwe, vooruitstrevende toneelacademie van België mag doen wat ik moet doen. “

2. *Het geven van uitvoeringen/ optredens*

Bijvoorbeeld:

- Optreden in DWDD en in Paradiso.
- Concerten geven
- Spelen op Le Guess Who in Utrecht
- Spelen in JeugdOrkest Nederland en samen met het Koninklijk Concertgebouw Orkest optreden.
- Soloconcert geven met een harmonieorkest. Tournee met het Jeugdorkest Nederland.
- Ik heb in een musical mogen spelen 'Hairspray' en mocht een van de grote hoofdrollen spelen. ik mocht hierdoor zingen voor een publiek van duizenden mensen en dat was toch wel mijn favoriete moment!
- Een voorstelling maken
- In grote concerten meespelen
- Opdrachten/ projecten uitvoeren.
- Rondreizen door Nederland met toneelvoorstellingen
- Zingen bij de doop van prinses Amalia
- Zomerfestivals, concoursen, spelen in professioneel orkest

Enzovoorts.

3. *De beslissing om aan een van de projecten te gaan deelnemen*

Bijvoorbeeld:

- Garage TDI
- Meedoen met de Kunstbende
- Ik heb met heel veel plezier in het JeugdOrkest Nederland gespeeld ik heb er ook ontzettend veel geleerd en het was een grote motivatie om naar het conservatorium te gaan.
- De Jeugdtheaterschool
- Mijn tijd bij Theatergroep DOX waar ik ook zoveel heb geleerd. Niet alleen acteren en dans. Maar ook het zelfvertrouwen die ik heb opgebouwd. En natuurlijk ook de leuke acteeropdrachten die ik kreeg. En de audities die ik mocht doen bij castings.

Enzovoorts.

“De momenten waarop ik bevestiging kreeg van anderen, denk ik. Het winnen van de Cultuurprijs, of van een schrijfwedstrijd. Maar ook benaderd worden voor opdrachten uit het beroepenveld. Daardoor kreeg ik dan toch het idee dat ik op de goede weg zat. “

4. Prijzen winnen

Bijvoorbeeld:

- Prijs bij Prinses Christina Concours
- Prijzen winnen bij PCC en Britten concours
- Winnen van het Nederlands kampioenschap
- Winnen van Kunstbende Flevoland
- 2e prijs in de nationale finale van het Prinses Christina Concours

5. Het werk van anderen zien/ beluisteren

Bijvoorbeeld:

- Naar musea gaan
- Bijwonen van topconcerten
- Het werk van bepaalde kunstenaars zien
- Luisteren naar andere muzikanten en optredens bezoeken
- Als ik naar concerten ga met een (beroemde) solist raak ik daardoor geïnspireerd .

“De meest doorslaggevende moment was toch wel Kunstbende. Ik heb toen mijn collectie in 2 weken gemaakt, terwijl iedereen en ook ik zelf ergens dacht dat het onbegonnen zaak was. Doordat ik 2e van Brabant werd, kreeg ik toch de zelfverzekerdheid die ik eigenlijk kwijt was. Dat heeft uiteindelijk niet alleen gezorgd voor ontwikkeling van talenten, maar ook van mezelf. Ook de workshop daarna die ik bij het textielmuseum mocht volgen heeft me in laten zien dat ik wel erg getalenteerd ben in creatief zijn en denken. Daarvoor dacht ik eigenlijk dat ik het niet kon, omdat mijn tweelingzus beter kon tekenen en zingen. Door Kunstbende heb ik in gezien dat ook ik mijn kunsten mag tonen en dat ik andere creatieve talenten bezit dan zij.”

BIJLAGE: VRAGENLIJST PEILING 4

1. Zit je nog op school of studeer je fulltime?

ja, ik zit nog op school en/ of studeer full time   nee, ik volg geen full time onderwijs mee

2. Wat voor onderwijs volg je?

speciaal voortgezet onderwijs   praktijkonderwijs
 vmbo   middelbaar beroepsonderwijs (mbo, ROC)
 havo   hoger beroepsonderwijs
 vwo/ gymnasium   universiteit
 ander onderwijs, namelijk ....

Bij havo en vwo: Heb je al een profiel gekozen?

ja   nee

Bij ja: Welk profiel?

Natuur en techniek   Economie en maatschappij
 Natuur en gezondheid   Cultuur en maatschappij

Bij vmbo: Heb je al een leerweg gekozen?

ja   nee

Bij ja: Welke leerweg?

Basisberoepsgerichte leerweg (BB)
 Kaderberoepsgerichte leerweg (KB)
 Gemengde leerweg (GL)
 Theoretische leerweg (TL)

Bij mbo: Wat voor opleiding doe je?

een kunstzinnige of creatieve opleiding, namelijk .....

een andere opleiding, namelijk .....

Bij hbo: Wat voor opleiding doe je?

conservatorium
 toneelacademie
 dansacademie
 kunstacademie
 pop/ rockacademie
 een andere opleiding, namelijk .....

Heb je een voortraject voor het hbo-kunsvakonderwijs gevolgd?

ja, namelijk .....   nee

Vind je de activiteiten die je in je vrije tijd hebt gedaan om je talenten te ontwikkelen een goede voorbereiding op de opleiding die je nu volgt?

ja   enigszins   nee

Kun je hieronder je antwoord toelichten?

Vind je dat de hbo-instelling voldoende waardering heeft voor de ervaring die je in je vrije tijd hebt opgedaan met de activiteiten om je talenten te ontwikkelen?

ja enigszins nee

Kun je hieronder je antwoord toelichten?

Bij universiteit: Wat voor studie volg je?

een opleiding op het gebied van kunst en cultuur, namelijk .....

een andere opleiding, namelijk .....

3. Weet je al of je na je huidige school of studie (nog) een volgende opleiding gaat doen?

ja

nee, dat weet ik (nog) niet

ik ga hierna geen voltijds onderwijs meer volgen

ik werk al

Bij ja: Is dat een opleiding op kunstzinnig gebied (dus: muziek, dans, theater e.d.)?

ja, een opleiding op het gebied van kunst en cultuur

nee, een andere opleiding

weet ik (nog) niet

Bij ja: Wat is het niveau van deze opleiding?

mbo

hbo

post-hbo

universitair

postuniversitair

anders, namelijk

weet ik (nog) niet

4. Wat zijn jouw ambities als het gaat om jouw ontwikkeling in de kunsten (muziek maken, zingen, dansen, toneel spelen enz.)?

Ik wil later professional worden en ervan kunnen leven

Ik wil professional worden, met daarnaast ook nog een andere inkomstenbron (naar 4a)

Ik wil amateurbeoefenaar blijven en in een ander vak professional worden (naar 4a)

Ik heb nog geen idee

4a. Wat zijn redenen voor jou om niet fulltime professional te willen worden? (meerdere antwoorden mogelijk)

Ik twijfel of ik goed genoeg ben

Ik denk dat je te weinig verdient met kunstbeoefening

Ik vind een ander beroep aantrekkelijker

Nog een andere redenen, namelijk

5. Wat is de beste omschrijving van je huidige situatie?

Werk in loondienst/ dienstverband

Zelfstandige/ freelancer/ zzp'er

Een combinatie van loondienst en freelance werk

Werkzoekend

Een combinatie van werk-werkzoekend

Anders, nl.....

Bij eerste drie antwoordcategorieën: Heb je werk in de kunstzinnige of creatieve sector?

Ja

Deels

Nee

Bij ja en deels: Wat voor werk is dat? (je kunt meerdere antwoorden aankruisen)

Scheppend/ uitvoerend kunstenaar/ vormgever/ ontwerper

Docent aan regulier onderwijs, muziekschool/ creativiteitscentrum, privéonderwijs

Beleidsmatig/ management/ organisatorisch medewerker

Anders, nl.

Bij werkzoekend en combinatie werk-werkzoekend: Zoek je werk in de kunstzinnige of creatieve sector?

Ja, liefst wel

Maakt me niet uit

Nee

Bij ja: Wat voor werk zoek je? (je kunt meerdere antwoorden aankruisen)

Scheppend/ uitvoerend kunstenaar/ vormgever/ ontwerper

Docent aan regulier onderwijs, muziekschool/ creativiteitscentrum, privéonderwijs

Beleidsmatig/ management/ organisatorisch medewerker

Anders, nl. ....

6. Hoe vaak ben jij het afgelopen jaar in je vrije tijd (dus niet in het kader van school of studie) naar de volgende culturele voorstellingen en instellingen geweest?

	geen enkele keer	1x per jaar	2-3x per jaar	4-11x per jaar	1 keer per maand of vaker
Toneel/ theater/ cabaret voorstelling					
Dansvoorstelling/ ballet					
Klassieke muziek/ opera/ operette					
Pop, blues, rock, jazz, wereldmuziek e.d.					
Urban, hiphop of rap optreden					
Musical					
Dancefeest, houseparty, technofeest e.d.					
Bioscoop/ filmhuis					
Kunstgalerie/ kunstexpositie (beeldende kunst, mediakunst, grafische vormgeving e.d.)					
Museum (kunst, geschiedenis, mode, architectuur e.d.)					
Literaire avond/ voorleesavond					

7. Op welke terreinen heb jij de het afgelopen jaar je kunstzinnige talenten ontwikkeld? (graag de belangrijkste aanklikken)

- klassieke muziek spelen
- popmuziek maken
- in een koor zingen
- dj/ rappen/ zingen (R&B, pop, soul e.d.)
- toneel spelen/ theater maken
- dansen/ danstheater
- beeldende kunst maken, schilderen, tekenen
- schrijven (gedichten, verhalen schrijven e.d.)
- ik ben gestopt met het ontwikkelen van mijn talenten in de kunsten
- anders, nl. ....

8. Hoeveel uur per week besteed je gemiddeld aan deze activiteiten?

☐ 0 – 2 uur per week	☐ 16 – 20 uur per week
☐ 3 – 5 uur	☐ 21 – 25 uur per week
☐ 6 – 10 uur per week	☐ 26 – 30 uur per week
☐ 11 – 15 uur per week	☐ meer dan 30 uur per week

9. Als je terugkijkt op de afgelopen jaren, waren er momenten dat je niet meer wist welke volgende stap je kon zetten om verder te komen met de ontwikkeling van je talenten?

- ja   nee

Bij ja: Wie of wat heeft jou toen geholpen om toch door te zetten met de ontwikkeling van je talenten?

10. Als je terugkijkt op de ontwikkeling van jouw talenten de afgelopen jaren, wat waren voor jou de belangrijkste activiteiten en/ of de meest doorslaggevende momenten?

Dit was de laatste keer dat we je vroegen aan ons onderzoek deel te nemen. Hartstikke bedankt voor je deelname.